

Aleksander Zygmunt Babiński

Muzeum Zamek w Oświęcimiu

<https://orcid.org/0009-0006-8154-8730>

ZWIĄZEK STRZELECKI W OŚWIĘCIMIU I JEGO DZIAŁALNOŚĆ W LATACH 1921–1939

STRESZCZENIE

Data powołania Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu po odzyskaniu niepodległości jest trudna do ustalenia. Został on zatwierdzony przez Zarząd Główny w pierwszych miesiącach 1922 roku. W związku z zabójstwem prezydenta Gabriela Narutowicza, Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Krakowie 19 grudnia 1922 roku nakazała podległym sobie jednostkom prowadzenie inwigilacji takich organizacji jak Wolny Strzelec, Liga Obrony Kraju, Związek Hallerczyków, Związek Dowborczyków, Polska Organizacja Obrony Kraju, Stowarzyszenie Porządku Publicznego, Związek Byłych Wojskowych i Związek Strzelecki. Związek Strzelecki oprócz przysposobienia wojskowego prowadził również zajęcia z wychowania fizycznego i wychowania obywatelskiego. Przy oświęcimskim Związku Strzeleckim działały oddziały kobiece, jak i również oddziały młodzieżowe – Orleńskie – będące konkurencją dla harcerstwa.

Słowa kluczowe: MICHAŁ BAŚCIK, INWIGILACJA ZWIĄZKU STRZELECKIEGO, ODDZIAŁ ZWIĄZKU STRZELECKIEGO OŚWIĘCIM III BARAKI, ODDZIAŁ ŻEŃSKI ZWIĄZKU STRZELECKIEGO, ORLEŃSKIE, OŚWIĘCIM, ZWIĄZEK STRZELECKI W OŚWIĘCIMIU

THE RIFLEMEN'S ASSOCIATION IN OŚWIĘCIM AND ITS ACTIVITIES IN THE YEARS 1921–1939

SUMMARY

It is difficult to determine the date when the Riflemen's Association in Oświęcim was established after regaining independence. The General Board approved it in the early months of 1922. Following the assassination of President Gabriel Narutowicz, the Police Provincial Command in Krakow on December 19, 1922, ordered its subordinate units to conduct surveillance of such organizations as Wolny Strzelec (the Free Rifleman), Liga Obrony Kraju (the League for the Defense of the Country), Związek Hallerczyków (the Union of Hallers), Związek Dowborczyków (the Union

of Dowborczycy), Polska Organizacja Obrony Kraju (the Polish Organization for the Defense of the Country), Stowarzyszenie Porządku Publicznego (the Public Order Association), Związek Byłych Wojskowych (the Union of Former Military Officers) and Związek Strzelecki (the Riflemen's Association). In addition to military training, the Riflemen's Association also conducted physical education and civic education classes. There were women's divisions affiliated with the Oświęcim Riflemen's Association, as well as youth divisions, known as the Eaglets, which competed with the scouts.

KEY WORDS: MICHAŁ BAŚCIK, DIVISION OF THE RIFLEMEN'S ASSOCIATION IN OŚWIĘCIM III BARAKI, EAGLETS, OŚWIĘCIM, RIFLEMEN'S ASSOCIATION IN OŚWIĘCIM, SURVEILLANCE OF THE RIFLEMEN'S ASSOCIATION, WOMEN'S DIVISION OF THE RIFLEMEN'S ASSOCIATION,

Już w 1910 roku w Galicji zostały powołane do życia Związek Strzelecki (we Lwowie) oraz Towarzystwo Strzelec (w Krakowie). Po wybuchu I wojny światowej wraz z Polskimi Drużynami Strzeleckimi i Polowymi Drużynami Sokolimi utworzyły one Legiony Polskie. W 1919 roku Związek Strzelecki odrodził się w wolnej Polsce jako towarzystwo proobronne. Postawił sobie za cel zarówno przygotowanie ludności do ewentualnego konfliktu zbrojnego, jak i wykształcenie w mieszkańcach odpowiednich postaw moralnych i ideowych. W tym czasie większym powodzeniem w Oświęcimiu cieszyła się inicjatywa Towarzystwa Gimnastycznego Sokół, które miało tu już 21 grudnia 1912 roku stałą drużynę polową. Obok niej działało również Towarzystwo Strzelec, którym dowodził Jerzy Hahn. Zostało ono założone dopiero w maju 1914 roku (wniosek o zarejestrowanie złożono w Namiestnictwie we Lwowie 28 kwietnia 1914 r.). W pierwszych dniach wojny Sokół wysłał do obozu w Szczakowej 44, a 9 września kolejnych 54 strzelców. Towarzystwo Strzelec natomiast do obozu w Suchej w pierwszych dniach wojny wysłało 37 mężczyzn. Ogółem z Oświęcimia i szeroko rozumianej Ziemi Oświęcimskiej do Legionów udało się wysłać siedmiuset ludzi¹. Po odzyskaniu niepodległości powrócono w odrodzonej Polsce do idei strzeleckiej.

Odrodzony Związek Strzelecki został podzielony na dwa piony – wybieralny i mianowany. Do tego pierwszego należały zarządy wszystkich szczebli, a do drugiego komendy i komendantów². Pod względem terytorialnym Związek Strzelecki pierwotnie został podzielony na okręgi, obwody

¹ R. Mayzel, A. Orłowski, *Ziemia oświęcimska w czasie wielkiej wojny, rozpoczętej w 1914 r. (Z działalności Powiatowego Komitetu Narodowego w Oświęcimiu)*, Oświęcim dnia 2 czerwca 1915, s. 5–8; D. Nawrot, *Czasy austriackie do 1918 roku [w]: Oświęcim miasto pogranicza*, T. 1, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 207; W. Wichman, *Związek Strzelecki na Zatorszczyźnie (1913–1914)*, red. K. Meus, Kraków–Zator 2021, s. 120.

² M. Wiśniewska, *Związek Strzelecki (1910–1939)*, Warszawa 2010, s. 69–70.

i oddziały. Te pierwsze odpowiadały terenowi województwa. Obwody obejmowały zasadniczo od jednego do kilku powiatów. Natomiast oddziały funkcjonowały na terenie poszczególnych miejscowości. Strzelcy z Oświęcimia w tym czasie należeli do Okręgu Kraków i Obwodu Chrzanowskiego³. Taki podział terenowy funkcjonował do 1929 roku⁴.

Dokładna data powołania Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu, bez dalszych badań archiwalnych jest trudna do ustalenia. Nie widnieje on w rejestrze stowarzyszeń działających w Oświęcimiu. Jednakże rejestr ten jest bardzo niepełny i obejmuje lata 1919, 1921–1922. W roku 1921 odnotowano w nim tylko 14 stowarzyszeń, w tym Towarzystwo Gimnastyczne Sokół⁵.

Początki oświęcimskiego Strzelca w pierwszych latach niepodległej Polski były trudne. Został on zatwierdzony przez Zarząd Główny w pierwszych miesiącach 1922 roku⁶. W tymże roku oddział oświęcimski wszedł w skład Obwodu Chrzanowskiego z tymczasową siedzibą w Zatorze. Obok niego znalazły się tu oddziały w Chrzanowie, Smolicach, Brzeszczach, Jaworznie, Spytkowicach czy Zatorze. Funkcje Zarządu Obwodu spełniał zarząd najbardziej prężnego Oddziału Zatorskiego na czele z prezesem Piotrem Plutą. Komendantem Obwodu był Władysław Wichman. Brak uzbrojenia i wyposażenia spowodował, że nie prowadzono żadnych ćwiczeń. Aby temu zaradzić i utrzymać istniejące oddziały zwołano 28 maja 1922 roku do Zatora I Zjazd Delegatów Obwodu Chrzanowskiego. Wybrano nowy zarząd, w skład którego weszli:

- 1) Piotr Pluta – prezes
- 2) Dr Wiktor Bałanda (Oświęcim)
- 3) Michał Baścik (Oświęcim)⁷
- 4) Stanisław Czapkiewicz (Zator)
- 5) Karol Kruczała (Brzeszcze)
- 6) Seweryn Nunberg (Zator)
- 7) Zofia Rokowska (Zator)
- 8) Józef Sikora (Spytkowice)
- 9) Tadeusz Smreczyński (Zator)
- 10) Józef Suski (Zator)
- 11) Antoni Zajac (Smolice)⁸

³ I Zjazd Delegatów Obwodu Chrzanowskiego, „Strzelec”, R. 2: 1922, nr 10, s. 13–14.

⁴ M. Wiśniewska, *Związek Strzelecki (1910–1939)*, Warszawa 2010, s. 119–120.

⁵ Archiwum Państwowe w Katowicach. Oddział w Bielsku-Białej [dalej APKB], Akta Miasta Oświęcimia, sygn. 13/367/243, Stowarzyszenia – zarządzenia o stowarzyszeniach działających w mieście Oświęcimiu w okresie międzywojennym 1919, 1921–1922, s. 9–10.

⁶ *Nowe Oddziały „Strzelec”*, R. 2: 1922, nr 7, s. 11.

⁷ W latach 30. XX w. należał do Powiatowego Komitetu BBWR w Oświęcimiu – zob. ANKr., Urząd Wojewódzki w Krakowie, sygn. 29/206/623, Sprawozdania sytuacyjne miesięczne, tygodniowe Starostwa Powiatowego w Oświęcimiu za rok 1930–1932, s. 3.

⁸ I Zjazd Delegatów Obwodu Chrzanowskiego...

Zarząd Obwodu Chrzanowskiego, w tym komendant Oddziału Oświęcim, brał udział we wszystkich zjazdach Okręgu Krakowskiego⁹.

Kolejny Zjazd tegoż obwodu odbył się ponownie w Zatorze w dniu 24 września tego roku. W zjeździe tym zabrakło delegatów ze Spytkowic i Smolic. Oddział Oświęcim był reprezentowany przez komendantów Oddziału M. Baścika, Kazimierza Janowicza, dra W. Bałandę i Franciszka Maćkowskiego¹⁰.

W związku z zabójstwem prezydenta G. Narutowicza, Komenda Wojewódzka PP w Krakowie 19 grudnia 1922 roku nakazała podległym sobie jednostkom sporządzenie raportów czy na podległym im terenie działają między innymi takie organizacje jak Wolny Strzelec, Liga Obrony Kraju, Związek Hallerczyków, Związek Dowborczyków, Polska Organizacja Obrony Kraju, Stowarzyszenie Porządku Publicznego, Związek Byłych Wojskowych i Związek Strzelecki. Organizacje te miały zostać poddane poufnej inwigilacji. Szczególną uwagę funkcjonariusze Wydziałów IV D (defensywy politycznej), czyli policji politycznej, mieli zwrócić na dwie organizacje – Wolny Strzelec i Związek Strzelecki. Miano o nich zebrać bardzo szczegółowe dane, takie jak nazwiska założycieli, organizatorów, kierowników i przywódców, członków, liczebność i środki, nie tylko finansowe. Raporty miały być złożone w przeciągu pięciu dni. W pierwszym raporcie z Oświęcimia informacje wydają się być bałamutne, dopiero drugi przedstawia więcej informacji – bardziej sprawdzonych. Komenda Powiatowa w Oświęcimiu sporządziła pierwszy raport już 22 grudnia 1922 roku. W raporcie tym zaznaczono, że na terenie powiatu istniały oddziały Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu, Brzeszczach i Zatorze. Związek Strzelecki w Oświęcimiu liczył 30 członków. Jego założycielami mieli być Stefan Dubiel i M. Baścik – nauczyciel szkoły ludowej w Oświęcimiu. Prezesem zarządu był dependent notarialny dr Stefan Klimczyk, a jego zastępcą M. Baścik. Związek posiadał 10 karabinów francuskich bez naboju i bagnetów. Broń była przechowywana

⁹ I. Zjazd Delegatów Obwodu Chrzanowskiego, „Komunikat Referatu Przysposobienia Rezerw” 1922, nr 7, s. 42.

¹⁰ Zjazd Delegatów Obwodu Chrzanów. (Okręg Krakowski), „Strzelec”, R. 2:1922, nr 16, s. 11. Wiktor Bałanda – ur. w 1872 r. we Lwowie, gdzie ukończył gimnazjum. Na Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskał tytuł doktora praw. W 1909 r. zamieszkał wraz z rodziną w Oświęcimiu. W 1915 r. należał do Powiatowego Komitetu Narodowego w Oświęcimiu. Działał w jego Oddziale Wojskowym wraz z doktorem Antonim Ślósarczykiem, Antonim Śmieszkim czy Wincentym Byszewskim. Po zakończeniu I wojny światowej działał w Komitecie Plebiscytowym, miejscowej Radzie Szkolnej. Kandydował do Senatu z listy PPS. Należał do Związku Strzeleckiego, wchodząc najpierw do Zarządu Obwodu Chrzanowskiego z siedzibą w Zatorze. Zachorował ciężko pod koniec marca 1931 r. Został przewieziony do kliniki w Krakowie, gdzie zmarł 10 kwietnia, zob. J. Ptaszkowski, *Opowieści spod zamkowej góry, Karty z przeszłości Oświęcimia*, [Z. 1], Oświęcim 1984, s. 68.

w ognisku nauczycielskim przy ulicy Jagiellońskiej¹¹. Bardziej dokładne dane podawał kolejny raport Komendy Powiatowej w Oświęcimiu z 27 grudnia pozyskany w czasie inwigilacji poufnej. Komendant powiatowy informował Wydział IV D w Krakowie, że w powiecie oświęcimskim istnieją trzy oddziały: w Oświęcimiu, Brzeszczach i Zatorze. Oddział czwarty w Spytkowicach w związku z likwidacją ruchu kopalni w Spytkowicach został zwinięty. Zdaniem policji Związek Strzelecki w Oświęcimiu dzielił się na podobwód obejmujący swoim zasięgiem Okręg Sądu Powiatowego w Oświęcimiu i Oddział Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu. Na czele podobwodu jako komendant miał stać dr Stefan Klimczyk. Na czele Oddziału Oświęcim jako prezes, względnie komendant, miał stać Władysław Ptaszyński – aptekarz z Oświęcimia. Jego zastępcą był M. Baścik, a referentem oświatowym Adam Gawęda – nauczyciel ludowy. Założycielem oddziału w Oświęcimiu był M. Baścik, a komendantem dr Stefan Klimczyk. Oddział liczył 47 członków – dwudziestu czynnych i 27 wspierających. Był uzbrojony w dziesięć karabinów francuskich i dwa austriackie manlichery bez naboju i bagnetów. Broń była zdeponowana w lokalu miejscowego ogniska nauczycielskiego przy ulicy Jagiellońskiej. Oddział, w chwili spisywania raportu, nie odbywał żadnych ćwiczeń. Pomimo że nie miał charakteru antypaństwowego, podobnie jak i inne oddziały Związku Strzeleckiego powiatu oświęcimskiego, pozostawał pod ścisłą inwigilacją policji politycznej¹².

Organizacja rozpoczęła się rozrastać, tak że Zarząd Okręgu Krakowskiego wystąpił 18 kwietnia 1923 roku do Zarządu Głównego Związku Strzeleckiego z pismem dotyczącym wyłączenia z Obwodu Chrzanowskiego części oddziałów strzeleckich. W tydzień później, 25 kwietnia Zarząd Główny postanowił powołać do życia obwody: Oświęcimski i Zatorski¹³. Obwód Oświęcimski obejmował oddziały strzeleckie w Oświęcimiu i okolicznych miejscowościach tworzących Okręg Sądu Powiatowego w Oświęcimiu. Znalazł się tutaj np. oddział w Brzeszczach. Działania oddziału oświęcimskiego, a nawet całego obwodu wydają się niezbyt prężne. W roku tym odnotowano przykładowo, że w Obwodzie Oświęcimskim przygotowania sportowe idą bardzo kiepsko. Nie były wzmiankowane żadne działania kulturalno-oświatowe¹⁴.

W połowie lat dwudziestych XX wieku praca w Oddziale Oświęcim zamarła. Sytuację komplikował również stosunek posłów do sejmu i władz państwowych (szczególnie związanych z prawicą) do Związku Strzeleckiego. Już w marcu 1921 roku Jan Zamorski ze Związku Sejmowego Ludowo-Narodowego zgłosił projekt rozwiązania Związku Strzeleckiego jako

¹¹ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/107, Stowarzyszenia i związki [...] Związek Strzelecki (1922–1935), s. 661, 673, 730.

¹² ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski..., s. 661, 673, 737–741, 891–893.

¹³ *Zatwierdzone Oddziały*, „Strzelec”, R. 3: 1923, nr 7, s. 16.

¹⁴ *Sport w Strzelcu*, „Strzelec”, R. 3: 1923, nr 13, s. 11.

szkodliwej organizacji partyjnej PPS. Kolejny poseł ZSLN, Jan Załuski zaatakował ministra spraw wojskowych w związku z popieraniem przez wojsko Związku Strzeleckiego. Doprowadziło to do zakazania prowadzenia przysposobienia wojskowego w szkołach średnich, a młodzież należąca do organizacji miała być usuwana ze szkół z wilczym biletem. Władze kościelne zakazały księżom święcenia sztandarów Związku Strzeleckiego oraz zezwalania na zaciąganie wart przy grobach wielkanocnych. Kulminacja nastąpiła w listopadzie 1925 roku, kiedy to generał Władysław Sikorski, jako minister spraw wojskowych, wydał tajny rozkaz rozbrojenia stowarzyszeń przysposobienia wojskowego i Związku Strzeleckiego¹⁵. Na mocy tego rozkazu rozbrojono między innymi Oddział Związku Strzeleckiego w Brzeszczach i Związek Młodzieży w Monowicach. W gazecie „Naprzód” ukazała się nawet wzmianka o udziale policji w akcji rozbierania Związku Strzeleckiego w Brzeszczach w nocy z 16 na 17 listopada 1925 roku¹⁶. Spowodowało to reakcję Okręgowego Urzędu Policji Politycznej w Krakowie, skąd wysłano do Komendy Powiatowej w Oświęcimiu telefonogram z żądaniem natychmiastowego telefonicznego sprawozdania. Jak donosiła gazeta, rewizja odbyła się o godzinie 1:00 w nocy. Policja miała najpierw otoczyć dom Ryszarda Malinowskiego – sekretarza Oddziału Związku Strzeleckiego w Brzeszczach, po czym zabrać go ze sobą do siedziby organizacji, każąc mu otworzyć lokal, w którym przeprowadziła ścisłą rewizję. Zarekwirowała 16 karabinów, których używali strzelcy do ćwiczeń. Na zapytanie o przyczynę Malinowski miał otrzymać informację, że w całym kraju następuje rozbicie Związku Strzeleckiego. Okazało się, że to nie Policja Państwowa przeprowadziła rewizję. O godzinie 2:00 w nocy z 16 na 17 listopada do Komendy Powiatowej w Oświęcimiu przybył kapitan Janiurek z dowództwa garnizonu w Oświęcimiu razem z plutonem żołnierzy. Zażądał asysty policyjnej do Brzeszcz i taką otrzymał. Towarzyszył mu jeden posterunkowy. W Brzeszczach Janiurek wylegitymował się pismem dowództwa Garnizonu w Oświęcimiu domagając się wydania całej broni pozostającej w dyspozycji Związku Strzeleckiego. Zostało skonfiskowanych 16 karabinów i 2 szable¹⁷. Prawdopodobnie podobną akcję przeprowadzono również w Oświęcimiu. Rozkaz dotyczący rozbierania stowarzyszeń przysposobienia wojskowego został zmieniony 10 grudnia tegoż roku przez kolejnego ministra spraw wojskowych, generała Żeligowskiego¹⁸.

¹⁵ A. Zakrzewska, *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków 2007, s. 51; *Strzelecki Kalendarzyk Historyczny*, „Rocznik Strzelecki” 1933, s. 66.

¹⁶ *Rewizja w „Strzelcu” w Brzeszczach*, „Naprzód”, R. 34: 1925, nr 267, s. 7.

¹⁷ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski..., s. 915–919.

¹⁸ A. Zakrzewska, dz. cyt., s. 51; *Strzelecki Kalendarzyk Historyczny* „Rocznik Strzelecki” 1933, s. 66.

Kłopoty z oświęcimskim Związkiem zaczęły się w 1925 roku. Pomimo urgensów oddział nie wniósł opłat dla Zarządu Głównego. Zalegał z niewielką kwotą 7 zł¹⁹. Tymczasem w maju 1926 roku doszło do ważnych dla społeczności strzeleckiej wydarzeń. 12 maja oddziały wierne Józefowi Piłsudskiemu dokonały zamachu stanu, który przyjęto w historii nazywać przewrotem majowym. W Oświęcimiu 18 maja na wezwanie W. Bałandy pojawili się członkowie Związku Strzeleckiego i górnicy z Brzeszcz, w sumie około 200 osób. Zaopatrzeni w laski podzielili się na patrole i obstawili drogę od granicy z Górnym Śląskiem do mostu na Sole, aby zapobiec ewentualnej kontrakcji przeciwników przewrotu²⁰.

Po przewrocie majowym Związek Strzelecki stał się zasadniczo jedną z najważniejszych organizacji masowych. Nowe władze państwowe uznały organizację za ważną dla interesów Rzeczypospolitej. Dotychczasowe problemy, które istniały we współpracy z władzami zniknęły, a oddziały zaczęły powstawać w dużej liczbie. Nie ma zatem nic zaskakującego w tym, że życie strzeleckie odrodziło się również w Oświęcimiu, a oddział został odtworzony, w jego skład weszło 35 strzelców. Podobnie Oddział Strzelecki Babice, który liczył 20 członków.

Zgodnie z raportem Komendy Powiatowej Policji Państwowej w Oświęcimiu, złożonym Okręgowemu Urzędowi Policji Politycznej w Krakowie, w czerwcu 1926 roku oddział liczył 90 członków o zapatrywaniach socjalistycznych (PPS). Lokal mieścił się na Nowym Rynku (obecny plac Kościuszki) nr 400 – w siedzibie Kasy Chorych. Jako że nie posiadał własnych pomieszczeń, nie przejawiał również żadnej działalności i nie miał broni. Wszyscy członkowie zarządu należeli do Polskiej Partii Socjalistycznej. Popierano działania Józefa Piłsudskiego. Prezesem był M. Baścik zamieszkały przy ulicy Jagiellońskiej 148, zastępcą prezesa – Jan Badura – dyrektor Kasy Chorych w Oświęcimiu – zamieszkały Nowy Rynek nr 400, skarbnikiem Marian Warcholek – urzędnik Kasy Chorych – zamieszkały Oświęcim-Zasole nr 384, a sekretarzem – bezrobotny Adam Więcowski, zamieszkały w Oświęcim-Zasole nr 326²¹.

13 stycznia 1927 roku na posiedzeniu Rady Gminnej pojawił się wniosek Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu o udzielenie subwencji. Burmistrz Roman

¹⁹ *Należności dla Zarządu Głównego nie wpłacone w terminie mimo urgensów i brzmienia okólnika 489/25, „Strzelec”, R. 5: 1925, nr 9, s. 22.*

²⁰ J. Januszewska-Jurkiewicz, *Oświęcim i ziemia oświęcimska w niepodległej Polsce 1918–1939* [w:] *Oświęcim miasto pogranicza...*, s. 233.

²¹ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/107..., s. 997; *Kronika Związkowa. Oddziały zatwierdzone w czasie od 30.1. do 5.II. 1927r. „Strzelec”, R. 7: 1927, nr 6, s. 4.*

Mayzel²² po odczytaniu podania przedstawił wniosek o udzielenie dotacji w wysokości 200 zł, co ostatecznie zostało przegłosowane przez radę. Subwencja miała być wypłacona z funduszu administracyjnego na ręce prezesa²³.

W 1928 roku na terenie powiatu oświęcimskiego działały cztery oddziały Związku Strzeleckiego: w Oświęcimiu, Zatorze, Brzeszczach i Brzezince, skupiające w swych szeregach 148 czynnych członków, w tym 40 kobiet. Na zalecenie starosty Oddział Zatorski podjął się agitacji za utworzeniem oddziałów strzeleckich w okolicznych gminach²⁴.

W 1929 roku strukturę terytorialną Związku Strzeleckiego przeorganizowano w ten sposób, aby odpowiadała wojskowemu podziałowi kraju na Okręgi Korpusów. W Związku Strzeleckim powołano dziesięć Okręgów, które dzieliły się na powiaty Związku Strzeleckiego, a te z kolei na Oddziały. Na terytorium podległemu dowództwu Okręgu Korpusu V Kraków zostały zorganizowane m.in. Okręg Związku Strzeleckiego Kraków i Podokręg Związku Strzeleckiego Śląsk²⁵. Wszystko wskazuje na to, że w tym czasie Oddział Oświęcim należał jeszcze do Okręgu Krakowskiego Związku Strzeleckiego, dopiero później, prawdopodobnie wraz z likwidacją oświęcimskiego powiatu administracyjnego i przejściu do powiatu Biała, wszedł w skład Podokręgu Śląsk.

26 maja 1929 roku odbyło się walne zgromadzenie Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu. Wzięło w nim udział kilkudziesięciu członków i członkiń. Starosta Mieczysław Zarzecki, któremu przedstawiono zarówno sprawozdania z działalności, jak i kasowe, doszedł do wniosku, że Oddział Oświęcim

²² Roman Mayzel – ur. 28 lutego 1870 r. w Krakowie. Studiował na Wydziale Medycznym UJ. W latach 1888–1890 odbył praktykę w Oświęcimiu w aptece Antoniego Polaszka. W 1892 r. zdobył tytuł magistra farmacji. Po ukończeniu studiów pracował u A. Polaszka, a w 1898 r. otworzył w Oświęcimiu Skład Materiałów Aptecznych. W 1909 r. został burmistrzem Oświęcimia. Funkcję tę sprawował do 1935 r. Był więc ostatnim burmistrzem okresu zaborów i pierwszym burmistrzem Oświęcimia w niepodległej Polsce. W czasie I wojny światowej był prezesem Powiatowego Komitetu Narodowego w Oświęcimiu. W wolnej Polsce zaangażował się w działalność komitetu plebiscytowego. Został odznaczony Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi. Był wieloletnim prezesem Związku Legionistów w Oświęcimiu, jak i Towarzystwa Przyjaciół Strzelca w Oświęcimiu. Zmarł 23 lipca 1935 r. w Iwoniczu-Zdroju. Został pochowany na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie, patrz K. Drabek, *Roman Mayzel – oświęcimianin z wyboru. Burmistrz Oświęcimia w latach 1909–1935*, Oświęcim 2012, s. 3–5.

²³ APKB, Akta Miasta Oświęcimia, sygn. 13/362/229..., s. 450–451; M. Wiśniewska, dz. cyt., s. 83; A. Zakrzewska, dz. cyt., s. 52–53; E. Skalińska-Dindorf, *Kronika Oświęcimia*, [Cz. 3 i 4], *Dzieje Oświęcimia 1772–2003*, Oświęcim 2006, s. 277; J. Januszewska-Jurkiewicz, *Okres międzywojenny* [w:] *Oświęcim miasto pogranicza*, T. 2, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 257–258.

²⁴ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/622, Sprawozdania informacyjne miesięczne, tygodniowe za rok 1926, 1928–1929 starostwa powiatowego w Oświęcimiu, s. 82–83.

²⁵ M. Wiśniewska, dz. cyt., s. 124.

Święto WF i PW w Oświęcimiu 1932. Ze zbiorów Muzeum Zamek w Oświęcimiu

rozwijają się bardzo dynamicznie dzięki gorliwej pracy prezesa M. Baścika. Na zebraniu wybrano nowy zarząd Oddziału, który ukonstytuował się 29 maja. Przez aklamację prezesem został wybrany ponownie M. Baścik. Zarzecki pisząc sprawozdanie sytuacyjne dla wojewody krakowskiego akcentował, że Związek Strzelecki w Oświęcimiu jest jednym z najlepszych oddziałów przysposobienia wojskowego w powiecie oświęcimskim, a szczególne laury przypadają pododdziałowi żeńskiemu, który 3 maja w czasie zawodów strzeleckich zdobył najlepsze wyniki²⁶.

We wrześniu 1929 roku udało się nareszcie Związkowi Strzeleckiemu, przy dużej dotacji ze strony Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, wynoszącej 1000 zł, urządzić strzelnicę. Do korzystania z niej zostały uprawnione wszystkie oddziały przysposobienia wojskowego działające na terenie powiatu oświęcimskiego²⁷.

Związek Strzelecki w Oświęcimiu, we współpracy ze Związkiem Legionistów, z okazji 15. rocznicy wyruszenia na front strzelców zorganizował huczne obchody, które rozpoczęły się 27 października 1929 o 8:30 rano. Pomimo złej pogody na rynku oświęcimskim pojawiło się wiele osób, pragnących wziąć udział w upamiętnieniu poległych legionistów. Obecne były dwa bataliony wojska z garnizonu oświęcimskiego, orkiestra 73. Pułku Piechoty z Katowic, Związek Legionistów, Związek Strzelecki, Związek Powstańców Śląskich oraz członkowie przysposobienia wojskowego. Do

²⁶ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/622..., s. 481, 497.

²⁷ Tamże, s. 591.

zgrupowanych na rynku przemówił R. Mayzel, opowiadając o znaczeniu rocznicy, po czym strzelczynie złożyły kwiaty na grobie nieznanego żołnierza. Z rynku udano się na strzelnicę, którą poświęcił proboszcz ks. Skarbek, a otwarcia dokonał reprezentujący wojewodę krakowskiego dr Machaj. Po oddaniu strzałów zgromadzeni udali się do gmachu im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Budynek ten przeznaczony na potrzeby ubogich oświećmian, został wybudowany przez miasto z okazji dziesięciolecia odzyskania niepodległości. Uroczystości zostały zakończone akademią i obiadem w szkole salezjańskiej oraz zabawą taneczną. Dochód z akademii został przeznaczony na budowę obelisku poświęconego poległym legionistom²⁸.

Rok 1930 obfitował w wiele wydarzeń. Już 2 stycznia odbył się wspólny opłatek Związku Strzeleckiego i Związku Legionistów, następnie bal oddziału Związku Strzeleckiego, Dzień Strzelca, a także uroczyste upamiętnienie pobytu Józefa Piłsudskiego w Oświęcimiu oraz obchodzono rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja czy setną rocznicę wybuchu powstania listopadowego. Krakowski Okręg Strzelecki, do którego Oświęcim jeszcze wówczas należał, zalecił, by Dzień Strzelca odbył się od 26 lutego do 4 marca²⁹.

Wzmiankowany bal odbył się 2 lutego. Wzięli w nim udział liczni goście, zarówno ze sfer cywilnych, strzeleckich, jak i wojskowych. Przybyli starosta M. Zarzecki z małżonką, urzędnicy starostwa, wielu oficerów z miejscowego garnizonu, nauczyciele oraz mieszkańcy Oświęcimia i okolic³⁰, a 13 lutego strzelcy zorganizowali obywatelski Komitet „Tygodnia Strzelca”, któremu przewodniczył starosta oświęcimski. W swej przemowie zwrócił się do zebranych z apelem o organizowanie od 23 lutego do 3 marca odczytów, imprez i zabaw, z których dochód przeznaczony zostałby na popularyzowanie Związku Strzeleckiego wśród okolicznej ludności³¹. W Oświęcimiu pod koniec lutego 1930 roku duże wydarzenie zorganizowano z inicjatywy starosty M. Zarzeckiego, burmistrza i zarazem prezesa Związku Legionistów R. Mayzla i prezesa Związku Strzeleckiego W. Ptaszyńskiego. Na uroczystość został zaproszony komendant Związku Strzeleckiego Okręgu Krakowskiego – major Ludwik Naimski. Zgodnie z programem odbyła się zbiórka datków w mieście, po czym udano się na strzelnicę. Następnie była akademie, którą rozpoczął major Ludwik Naimski przemówieniem o celach i ideach Związku Strzeleckiego. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele wszystkich urzędów oraz garnizonu oświęcimskiego. Akademia została

²⁸ Tamże, s. 643; *Na strzeleckim szlaku*, „Strzelec”, R. 9: 1929, nr 48, s. 15; *Uroczystość 15-lecia czynu zbrojnego*, „Żołnierz Polski”, R. 11: 1929, nr 46, s. 1130.

²⁹ *Życie strzeleckie*, „Wiadomości Strzeleckie. Biuletyn miesięczny Okręgu Krakowskiego Strzelca”, R. 1: 1930, nr 1, s. 8.

³⁰ Tamże, nr 2, s. 17.

³¹ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/623, Sprawozdania sytuacyjne starostwa w Oświęcimiu, s. 33–34, tu podana data 1 lutego 1930.

uświetniona wystąpieniem chóru mieszanego Związku Strzeleckiego pod batutą Jurzaka³².

18 i 19 marca 1930 roku odbyła się dwudniowa uroczystość upamiętniająca pobyt Józefa Piłsudskiego w Hotelu Herz. Na obchody został zaproszony pułkownik Władysław Belina-Prażmowski oraz starszyzna legionowa i strzelecka. Goście pojawili się w Oświęcimiu wieczorem 18 marca. Przybyłych powitał prezes Związku Legionistów w Oświęcimiu R. Mayzel. Kolejno nastąpiły wystąpienia redaktora Ludwika Strojka z Krakowa i chóru Oświęcimskiego Koła Akademickiego. Odszpiewano *Piosenkę o Belinie*, co spotkało się z gorącym przyjęciem zgromadzonej publiczności. Akademię zakończył R. Mayzel odczytaniem telegramu, jaki skierowano do Józefa Piłsudskiego. Następnego dnia obchody rozpoczęły się zwyczajowo nabożeństwami, które odprawiono w kościołach i bożnicach oświęcimskich, po czym odbyła się defilada na rynku. Wzięli w niej udział legioniści, strzelcy i hufce szkolnego Przysposobienia Wojskowego i Przysposobienia Wojskowego Kobiet. Obchody trwały do wieczora. Własną uroczystość, zaraz po defiladzie, zorganizowało oświęcimskie Kolejowe Przysposobienie Wojskowe. Wieczorem natomiast w sali miejscowego kinoteatru odbyła się akademie, którą rozpoczął W. Ptaszyński – aptekarz, prezes Zarządu miejscowego Związku Strzeleckiego. Złożyły się na nią deklamacje, tańce, śpiewy oraz jednoaktówka. Godnym odnotowania jest fakt, że cała akademie została zorganizowana wyłącznie siłami oświęcimskich strzelców, a dochód został przeznaczony na budowę obelisku poświęconego pamięci poległych żołnierzy pochodzących z ziemi oświęcimskiej³³.

Pierwsze miesiące 1930 roku charakteryzowały się prężnym rozwojem oddziałów strzeleckich na terenie powiatu oświęcimskiego. 29 marca 1930 roku w powiecie istniało dziesięć komórek Związku Strzeleckiego, z których pięć powstało od początku roku. Były to oddziały działające w części zatorskiej powiatu³⁴. Starostwo oświęcimskie podsumowując działalność Związku Strzeleckich na podległym sobie terenie skonstatowało, że pomimo agitacji PPS i PSL Wyzwolenie obchody Tygodnia Strzelca, które odbyły się od 27 lutego do 3 marca wypadły:

Jak na stosunki miejscowe dość dobrze [...] I tak na 42 gminy powiatu urządzono w 22 gminach przeróżne imprezy na dochód Strzelca a zebrana w ten sposób i złożona na moje ręce gotówka wynosi kwotę 688 zp. 83 gr.³⁵

³² ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski sygn. 29/206/623..., s. 34; *Z Oświęcimia*, „Strzelec”, R. 10: 1930, nr 19, s. 15; *Życie strzeleckie*, tamże, nr 49, s. 11.

³³ *Święto Komendanta w Oddziałach „Strzelec Organ Towarzystwa Związek Strzelecki poświęcony sprawom przysposobienia wojskowego, sportu oraz wychowania fizycznego i obywatelskiego”*, R. 10: 1930, nr 14, s. 14–15.

³⁴ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/623..., s. 59.

³⁵ Tamże, s. 61.

*Pieczęć Zarządu Powiatu Oświęcim
Związku Strzeleckiego*

4 kwietnia 1930 roku odbyło się doroczne Walne Zebranie Związku Strzeleckiego, na którym został wybrany zarząd, a w dwa dni później – 6 kwietnia oświęcimskie Stowarzyszenie Przyjaciół Strzelca urządziło w Hotelu Herza podwieczorek, z którego dochód w kwocie 200 zł przeznaczono na cele związków strzeleckich powiatu oświęcimskiego³⁶.

Bardzo uroczystie była obchodzona rocznica uchwalenia Konstytucji 3 maja. Już dzień wcześniej – w piątek 2 maja 1930 roku odbył się uroczysty capstrzyk orkiestry kolejowej oraz kompanii hono-

rowej garnizonu oświęcimskiego. W sobotę 3 maja odbyło się uroczyste nabożeństwo we wszystkich oświęcimskich świątyniach. Po nabożeństwie przez miasto przemaszewali członkowie Związku Strzeleckiego, Związku Legionistów, Przysposobienia Wojskowego, harcerze oraz oddziały wojskowe garnizonu oświęcimskiego. W sumie przed komendantem garnizonu oświęcimskiego, majorem Kazimierzem Ringiem przeddefilowało ponad tysiąc osób. Związek Strzelecki i Związek Legionistów, na cześć delegata Związku Strzeleckiego z Krakowa – majora L. Naimskiego wydały przyjęcie, w którym udział wzięli komendant garnizonu Ring, kapitan Brozdowski, adiutant Madaliński, członkowie Zarządów Strzelca i Związku Legionistów z R. Mayzlem i W. Ptaszyńskim na czele. Jak donosiły „Wiadomości Strzeleckie”, podobne uroczystości odbyły się również w Oddziale Oświęcim III, czyli Barakach³⁷.

6 czerwca 1930 roku w Oświęcimiu został utworzony Powiat Strzelecki Oświęcim, obejmujący swym zasięgiem cały oświęcimski powiat administracyjny. Tego samego dnia ukonstytuował się Zarząd Powiatowy Związku Strzeleckiego. Prezesem został W. Ptaszyński, wiceprezes Witold Pollo – referendarz starostwa, a sekretarzem Franciszek Świętek – nauczyciel z Oświęcimia. Zarząd przystąpił od razu do energicznego działania, urządzając 13 lipca w Zatorze zawody lekkoatletyczne. Władze państwowe reprezentował na nich w imieniu starosty wzmiankowany wyżej W. Pollo³⁸.

³⁶ Tamże, s. 61–62.

³⁷ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/623..., s. 119–120; *Z życia strzeleckiego „Strzelec”*, R. 10: 1930, nr 20, s. 16; *Uroczystości 3 maja w Oddziałach Strzeleckich*, „Wiadomości Strzeleckie. Biuletyn miesięczny Okręgu Krakowskiego Związku Strzeleckiego”, R. 1: 1930, nr 4/5, s. 2.

³⁸ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/623..., s. 137, 149.

26 września 1930 roku odbyło się posiedzenie Towarzystwa Przyjaciół Strzelca w Oświęcimiu. Na posiedzeniu tym omawiano kwestię budowy świetlicy strzeleckiej oraz propagowania idei strzeleckiej. Na te cele została uchwalona subwencja w wysokości 400 zł³⁹.

W listopadzie 1930 roku strzelcy oświęcimscy wzięli udział w obchodach 100. rocznicy wybuchu powstania listopadowego. Wykład wygłosił wiceprezes Związku Legionistów z Krakowa – L. Strojek. Po wykładzie nastąpiła część artystyczna w wykonaniu chóru męskiego Strzelca oświęcimskiego⁴⁰.

18 stycznia 1931 roku Związek Strzelecki w Oświęcimiu urządził wspólny opłatek. Przemawiali na nim starosta M. Zarzecki, ksiądz kanonik Skarbek, prefekt Zakładu Księży Salezjanów, Pisowicz – kierownik szkoły w Dworach. Wszyscy mówcy podkreślali zasługi Związku Strzeleckiego w pracy narodowej wznosząc propagandowe okrzyki na cześć Rzeczypospolitej. W końcowym przemówieniu W. Ptaszyński zaakcentował, że Związek pracuje „w myśl ideologii Marszałka Piłsudskiego”. Swoją przemowę zakończył okrzykiem na jego cześć⁴¹.

Zarząd Powiatowy Związku Strzeleckiego 15 marca 1931 roku wziął udział w zorganizowanej przez starostę Zarzeckiego konferencji w Przeciszowie. W konferencji tej uczestniczyli W. Ptaszyński, W. Wichman – komendant powiatowy Związku Strzeleckiego, Franciszek Oleksy – naczelnik gminy Przeciszów, oraz Balon – prezes miejscowego Związku Strzeleckiego. Konferencja dotyczyła zreorganizowania miejscowego oddziału strzeleckiego, co zostało uczynione. W dwa tygodnie później, 28 marca wiceprezes Zarządu Powiatowego Pollo powołał do życia Oddział Związku Strzeleckiego Oświęcim Baraki, który wszedł początkowo w skład Oddziału Związku Strzeleckiego Oświęcim I⁴².

Czerwiec 1931 roku w historii Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu zapisał się dwoma wydarzeniami: 2 czerwca odbyło się Walne Zebranie Towarzystwa Przyjaciół Strzelca, a 14 czerwca obchodzono Dzień Strzelca. W czasie Walnego Zebrania wybrano nowy zarząd Towarzystwa. W jego skład weszli jako prezes – R. Mayzel, jako wiceprezes – major Kolbuszewski – dowódca oświęcimskiego garnizonu, Anna Neswalbówna jako sekretarz i Józef Jędrzejewski jako skarbnik⁴³.

Dzień Strzelca rozpoczął się przed południem uroczystą mszą św. w kościele parafialnym, po której nastąpiło złożenie przysiężenia strzeleckiego na ręce dowódcy garnizonu. Na rynku przemawiali major Kolbuszewski, M. Zarzecki i W. Ptaszyński. Uroczystość zakończyła się

³⁹ Tamże, s. 197.

⁴⁰ *Wiadomości Strzeleckie „Strzelec”*, R.10: 1930, nr 49, s. 11.

⁴¹ ANKr, Urząd Wojewódzki Krakowski sygn. 29/206/623..., s. 385.

⁴² Tamże, s. 407.

⁴³ Tamże, s. 439.

Poświęcenie sztandaru Związku Legionistów Polskich w Oświęcimiu. Wśród zgromadzonych strzelcy i strzelczynie. Ze zbiorów Muzeum Zamek w Oświęcimiu

defiladą⁴⁴. Miesiąc później, w lipcu doszło do zmian w strukturze organizacyjnej Powiatu Oświęcim Związku Strzeleckiego. Rozkazem Komendy Okręgu Nr V Kraków zostali mianowani: Stefan Sykora (kapitan rezerwy i urzędnik bankowy w Zatorze) – zastępcą komendanta powiatu Związku Strzeleckiego, Witold Pollo (porucznik rezerwy) – kompanijnym Związku Strzeleckiego i referentem organizacyjnym, a Franciszek Isula (podporucznik rezerwy i kierownik szkoły w Przeciszowie-Lesie) – kompanijnym Związku Strzeleckiego⁴⁵.

Grudzień 1932 roku w historii Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu zapisał się bardzo pozytywnie. Już 3 grudnia w lokalu W. Ptaszyńskiego spotkali się przedstawiciele strzelców. Było to posiedzenie organizacyjne, na którym postanowiono w Oświęcimiu utworzyć Oddział Konny Związku Strzeleckiego. Udział w tym posiedzeniu wzięli major Henryk Forster, Jan Skrzyński, Emil Zamorski oraz prezes W. Ptaszyński. Posiedzenie rozpoczął J. Skrzyński, który odczytał upoważnienie do tworzenia Oddziałów Konnych. Uchwalono, że kierownictwo nad organizacją Oddziału Konnego

⁴⁴ ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski sygn. 29/206/623, s. 439.

⁴⁵ Tamże, s. 451.

obejmie major H. Forster. Jego zastępcą został J. Skrzyński. Oddział Konny miał zostać utworzony na obszarze miasta Oświęcimia i ośmiu okolicznych gmin wiejskich. Wśród nich znalazły się między innymi Brzezinka, Babice, Brzeszcze, Grojec czy Rajsko⁴⁶. Wydaje się, że ostatecznie plan zorganizowania oddziału konnego Związku Strzeleckiego nie został zrealizowany. Przynajmniej w dostępnych autorowi materiałach archiwalnych się nie pojawia.

6 stycznia 1933 roku działający przy Oddziale Oświęcim Baraki zespół teatralny odegrał sztukę zatytułowaną *Walkowe kochanie*. Zgodnie ze słowami Władysława Rybaka sztuka pomimo tego, że została świetnie odegrana, przyniosła niewielki zysk finansowy. Dochód został przeznaczony na urządzenie świetlicy strzeleckiej w Barakach⁴⁷.

Po likwidacji powiatu w Oświęcimiu oddziały strzeleckie przeszły do Związku Strzeleckiego powiatu w Białej. Scalono z nowym powiatem aż 5 oddziałów, w tym Oddział Oświęcim i Oddział Oświęcim Baraki⁴⁸.

25 czerwca 1933 roku na rynku oświęcimskim odbyło się poświęcenie sztandaru Związku Legionistów. Wzięły w nim udział obok Związku

Kurs komendantów i komendantek Związku Strzeleckiego na zamku oświęcimskim w dniach 20–22 lipca 1934. Ze zbiorów Muzeum Zamek w Oświęcimiu

⁴⁶ E. Skalińska Dindorf, dz. cyt., s. 314–315; M. Dziubek, *Niezlomni wrześniowych dni. Losy batalionu Obrony Narodowej „Oświęcim”*, Kraków–Oświęcim 2019, s. 40.

⁴⁷ Ze sceny strzeleckiej „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 13: 1933, nr 5, s. 14; E. Skalińska-Dindorf, dz. cyt., s. 317.

⁴⁸ *Starszyzna Strzelecka radzi* „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 13: 1933, nr 32, s. 11.

Model Kopca Józefa Piłsudskiego na Sowińcu w Krakowie. Archiwum autora

Legionistów również Oddział Męski Oświęcim I i Oddział Żeński Oświęcim I Związku Strzeleckiego, Akademicki Pododdział Związku Strzeleckiego, Oddział Żeński Brzezinka Związku Strzeleckiego, Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet. Po hucznych uroczystościach wpisywano się do księgi pamiątkowej. Wśród gości znaleźli się między innymi Stanisław Alberti – starosta bialski – reprezentujący wojewodę i wicewojewodę krakowskiego, Tadeusz Gdula, Franciszek Lubaś za Związek Legionistów Oddział Biała i Bielsko, ksiądz Jan Skarbek – prepozyt oświęcimski⁴⁹.

2 kwietnia 1933 roku odbyły się kolejne wybory Zarządu Oddziału Oświęcim. Prezesem pozostał W. Ptaszyński, wiceprezesem R. Mayzel, sekretarzem Stefan Matlak, skarbnikiem Alojzy Etgens. Na członków zarządu wybrano Jana Rymwidzkiego, Władysława Jęczalika i Emila Janowskiego⁵⁰.

Natomiast w lipcu 1934 roku na zamku oświęcimskim został przeprowadzony przez białską komendę powiatową kurs komendantów oddziałów Związku Strzeleckiego. Kurs był inspekcjonowany przez dowódcę oświęcimskiego garnizonu WP majora Henryka Kowalówkę i komendanta powiatowego Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego

⁴⁹ Muzeum Zamek w Oświęcimiu, nr inw. MZ/H/492 *Pamiątka poświęcenia sztandaru sokolego w Oświęcimiu d. 18 maja 1913 i sztandaru Związku Legionistów w Oświęcimiu dn. 25 czerwca 1933.*

⁵⁰ E. Skalińska-Dindorf, dz. cyt., s. 326.

– kapitana Krycińskiego. Na zajęciach została przeszkolona spora grup licząca 30 komendantów i 10 komendantek. Zajęcia prowadzili komendant powiatowy oraz referenci komendy powiatowej Związku Strzeleckiego⁵¹.

Jak słusznie stwierdza M. Wiśniewska, śmierć J. Piłsudskiego 12 maja 1935 roku była szokiem. Rada Naczelna Związku Strzeleckiego podjęła jeszcze 12 czerwca 1935 roku cztery wnioski. Do dyspozycji prezydenta Ignacego Mościckiego, pełniącego funkcję Przewodniczącego Komitetu Utrwalenia Pamięci Komendanta oddelegowano 300 tysięcy strzelców do pracy nad sypaniem kopca na Sowińcu w Krakowie poświęconego pamięci Komendanta. Na ten czas zostały zawieszone wszystkie mniej ważne imprezy związkowe, konkursy i zawody. Zobowiązano wszystkie powiaty Związku Strzeleckiego do udziału w tym wydarzeniu⁵². Tymczasem w Oświęcimiu 14 maja 1935 roku odbyło się nadzwyczajne uroczyste posiedzenie żałobne. Oprócz radnych i burmistrza wzięli w nim udział między innymi pracownicy zarządu miejskiego, przedstawiciele nauczycieli oświęcimskich, dowództwa garnizonu oświęcimskiego z dowódcą majorem Kowalówką, wszyscy sędziowie Sądu Grodzkiego, przedstawiciele Ekspozytury Urzędu Skarbowego, Związku Legionistów i Związku Strzeleckiego⁵³.

Sypanie kopca było wielkim wydarzeniem dla sekcji kajakowej. Uczestnik tych wydarzeń relacjonował to w następujący sposób:

*Władysław Rybak w mundurze komendującego Związku Strzeleckiego.
Ze zbiorów Muzeum Zamek
w Oświęcimiu*

*St. sierżant Związku Strzeleckiego
Jan Jakuczek. Ze zbiorów Muzeum
Zamek w Oświęcimiu*

⁵¹ *Z życia Oddziałów Strzeleckich „Strzelec”*, R. 14: 1934, nr 34, s. 23.

⁵² M. Wiśniewska, dz. cyt., s. 275–276.

⁵³ E. Skalińska-Dindorf, dz. cyt., s. 357–358.

Jedynie w okolicy przystani kajakowej, w pobliżu mostu nad Sołą panował gorączkowy ruch. Co chwilę dolatywały stamtąd odgłosy energicznych nawoływań i przynagleń do pośpiechu. Grupka mężczyzn w szarych mundurach, znosiła na swoich barkach – na brzeg rzeki – kajaki. Ustawione tak nad brzegiem rzeki czekały na start w długą i nieznaną dal. W mieście wszystkim było wiadome, że to sekcja kajakowa Z.S. wyjeżdża na Sowiniec. Wyjazd ten bowiem poprzedziły wielkie uroczystości celem zebrania ziemi z zamku Piastowskiego oraz grobów powstańców i legionistów, z miejsc drogich dla każdego obywatela tego miasta⁵⁴.

W 1936 roku Związek Strzelecki w Oświęcimiu w dalszym ciągu składał się z dwóch oddziałów mieszanych. Na czele Oddziału Oświęcim Baraki stał prezes Rudolf Halaburda. Komendantem był Władysław Rybak – chorąży Związku Strzeleckiego⁵⁵. Znaczną część członków stanowili uchodźcy z Zaolzia. Takim uchodźcami byli komendant oraz Jan Jakuczek – starszy sierżant Związku Strzeleckiego⁵⁶.

⁵⁴ *Związek Strzelecki. Powiat Biała. Podokręg „Śląsk”*, [red. I. Sanak] Biała 1936, s. 13.

⁵⁵ Muzeum Zamek w Oświęcimiu, nr inw. MZ/F/12/1-3, J. Ptaszkowski, *Opowieści spod Zamkowej Góry. Karty z przeszłości Oświęcimia*, [Z. 2], Oświęcim 1990, s. 96. Datę śmierci pozyskano z <https://oswiecimparafialny.grobonet.com/grobonet/start.php?id=detale-&idg=5629&inni=0&cinki=0> (dostęp 28.04.2025). Władysław Rybak – ur. 7 lipca 1902 r. w Ostrawie Polskiej na Zaolziu. Po wojnie polsko-czeskiej znalazł się jako uchodźca na terenie Oświęcimia. W 1926 r. był inicjatorem utworzenia stałego funduszu potrzebnego do wysyłania delegacji do Warszawy w sprawie cieszyńiaków. Był członkiem Sądu Rozjemczego Związku Uchodźców Śląska Cieszyńskiego. W stopniu chorążego był dowódcą Związku Strzeleckiego Oddział Oświęcim Baraki (Oświęcim III). Odznaczony m.in. Medalem Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości, a w roku 1936 otrzymał Brązowy Krzyż Zasługi. Od 1939 r. kompanijny (dowódca kompanii) 4 kompanii Oświęcim Związku Strzeleckiego. Jako jeden z pierwszych oświęcimian został aresztowany przez Niemców już 6 stycznia 1940 roku. Więzień obozu koncentracyjnego w Dachau nr 3082. Po wyzwoleniu obozu członek Międzynarodowego Komitetu Więźniów. Po wojnie powrócił do Polski. W 1962 r. odznaczony przez Józefa Cyrankiewicza honorową odznaką Zasłużony Kolejarz PRL. Zmarł 24 września 1972 r. w Oświęcimiu.

⁵⁶ *Ludzie dobrej woli. Księga pamięci mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej niosących pomoc więźniom KL Auschwitz*, red. H. Świebocki, Oświęcim 2005, s. 287–288, Muzeum Pamięci Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej, Jan Jakuczek. Pozyskano z <https://www.muzeumpamieci.pl/25-stycznia-1943/jan-jakuczek/> (dostęp 22.04.2025), Jan Jakuczek urodził się 24 grudnia 1897 r. w Michałkowicach na Zaolziu (obecnie Czechy). W trakcie I wojny światowej służył w Legionach Polskich Józefa Piłsudskiego. Był również powstańcem śląskim. Po wojnie polsko-czeskiej musiał wyjechać z Zaolzia. Wraz z rodziną osiedlił się w Osadzie Barakowej, podjął pracę w cynkowni. Wstąpił również do Związku Strzeleckiego Oddział Oświęcim Baraki, gdzie uzyskał stopień sierżanta Związku Strzeleckiego. W czasie okupacji działał w Armii Krajowej, ps. Zaolziański. Był komendantem placówki AK Oświęcim. Za działalność konspiracyjną i pomoc więźniom został aresztowany 7 października 1942 r. Rozstrzelany 25 stycznia 1943 r. w obozie koncentracyjnym KL Auschwitz.

*Święto Oddziału Związku Strzeleckiego Oświęcim III Baraki 3 X 1937.
Ze zbiorów Muzeum Zamek w Oświęcimiu*

Dzięki ich zaangażowaniu oddział w Oświęcimiu Barakach stał się jednym z najprężniej działających i najżywotniejszych oddziałów w powiecie Biała. Co roku organizowano święto oddziału, przeważnie 11 października. O jego przebiegu 11 października 1936 roku, dowiadujemy się z relacji „Strzelca”. Obchody rozpoczęły się raportem, po którym odprawiono mszę św. Następnie dwie, bliżej nieokreślone, kompanie strzeleckie defilowały przed starszym kompanijnym Ignacym Sanakiem⁵⁷ – komendantem powiatu Biała⁵⁸.

W kolejnym roku święto oddziału odbyło się 3 października. Rozpoczęło się o 7 rano wystąpieniem orkiestry Związku Strzeleckiego z Wilamowic. Biorące udział w święcie oddziały strzeleckie złożyły raport majorowi Pałubińskiemu. Następnie, tak samo jak w poprzednich latach, oddziały pomaszerowały na nabożeństwo, po którym odbyła się defilada. Duże zainteresowanie wzbudziły z pewnością akademie oraz zawody koszykówki i siatkówki, w których udział wzięło 11 drużyn tzw. silnych. Wieczorem

⁵⁷ Ignacy Sanak był komendantem Powiatu Biała Związku Strzeleckiego w latach 1932–1937. W czasie kampanii wrześniowej był adiutantem generała Boruty Spiechowicza. W czasie okupacji walczył w Armii Krajowej. Zmarł w Bielsku-Białej, w wieku 106 lat w 2013 r., zob. *Zmarł Ignacy Sanak, były komendant Powiatu Biała Związku Strzeleckiego, miał 106 lat*. Pozyskano <https://bielskobiała.naszemiasto.pl/zmarl-ignacy-sanak-byly-komendant-powiatu-biala-zwiazku/ar/c1-1959460> (dostęp 29.07.2025)

⁵⁸ *Z życia Oddziałów Strzeleckich „Strzelec”, R. 17: 1937, nr 3, s. 16.*

Poczet sztandarowy Związku Strzeleckiego Obwód Oświęcim Rynek w Oświęcimiu 8 maja 1938 r. Ze zbiorów Muzeum Zamek w Oświęcimiu

został natomiast odegrany spektakl *Dla Ciebie Polsko*. Z pewnością nie budzi więc zdziwienia fakt, że Oddział Strzelecki Oświęcim Baraki awansował z XVI miejsca wśród oddziałów strzeleckich powiatu bialskiego na III miejsce. W kolejnym roku jego członkowie pragnęli awansować w rankingu na I miejsce w powiecie⁵⁹.

Prezesem Oddziału Oświęcim Miasto był w dalszym ciągu W. Ptaszyński, a komendantem Karol Jędrychowski – starszy sierżant Związku Strzeleckiego⁶⁰.

8 maja 1938 roku w Oświęcimiu odbył się zjazd delegatów powiatu bialskiego Związku Strzeleckiego. Udział w nim wzięli przedstawiciele oddziałów strzeleckich, starosta bialski Stanisław Alberti, pułkownik J. Gabrys – dowódca garnizonu oświęcimskiego, przedstawiciele władz miasta, poczet sztandarowy powiatu bialskiego Związku Strzeleckiego ze sztandarem związkowym oraz oddziały strzeleckie z Kęt, Białej czy Oświęcimia. Organ prasowy Związku Strzeleckiego podawał, że w Oświęcimiu zebrał się batalion strzelców i strzelczyń⁶¹. Na ile były to prawdziwe informacje, a nie propaganda, trudno dziś ustalić. Zdjęcia pokazują jednak, że faktycznie w zjeździe brała udział duża liczba strzelców, strzelczyń i orłąt. Uroczystości rozpoczęły się zwyczajowo raportem i przyjęciem pocztów sztandarowych przez

⁵⁹ *Święto Oddziału Z. S. – Oświęcim – Baraki „Strzelec”*, R. 17: 1937, nr 43, s. 24–25.

⁶⁰ *Związek Strzelecki. Powiat Biała...*, s. 14.

⁶¹ *Zjazd delegatów Z. S. Pow. Oświęcim „Strzelec”*, R. 18: 1938, nr 22, s. 18.

prezesa i komendanta powiatu bialskiego. Następnie zgromadzeni poprzedzeni orkiestrą Związku Strzeleckiego z Wilamowic udali się na uroczystą mszę św. do kościoła parafialnego, w którym chór oświęcimskiego Oddziału ZS wykonał liczne pieśni religijne⁶².

Po nabożeństwie w swartym szeregu strzelcy podążyli na rynek, pod Grób Nieznanego Żołnierza. Złożono na nim wieniec, a od niezaprzysiężonych jeszcze strzelców i strzelczyń odebrano przysięgę. W chwili składania wieńca zostało wypuszczonych ponad tysiąc gołębi, co z pewnością wywarło na uczestnikach i zgromadzonych widzach niezatarte wrażenie. Po złożeniu wieńca przemawiali zastępca burmistrza Oświęcimia, prezes miejscowego Związku Strzeleckiego, prezes Związku Legionistów w Oświęcimiu oraz prezes powiatu bialskiego Związku Strzeleckiego. Na znak dobrej współpracy między Związkiem Strzeleckim a wojskiem pułkownik Gabryś uroczystie wręczył werble najmłodszym członkom Związku – orłętom⁶³.

Po defiladzie strzelcy przemaszerowali do klasztoru ss. serafitek, gdzie w wielkiej sali najpierw oddano cześć barwom strzeleckim, później prezes powiatu bialskiego wręczył dwa proporczyki i dyplomy, a następnie otworzył obrady zjazdu. W czasie wręczania dyplomów chór Oddziału Oświęcim Baraki wykonał liczne pieśni strzeleckie i legionowe. Po odczytaniu sprawozdań Zarządu i Kadry Powiatu przystąpiono do wyborów. Jako że Zarząd działał prężnie, wyrażono mu uznanie, a jego członków wybrano ponownie do władz⁶⁴.

Strzelcy składają wieniec przy Grobie Nieznanego Żołnierza w Oświęcimiu 8 maja 1938 roku. Na wieńcu szarfa w kolorach Związku Strzeleckiego – biało-czerwono-zielonej. Ze zbiorów Muzeum Zamek w Oświęcimiu

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Tamże.

Władysław Rybak prowadzi oświęcimskich strzelców na Zjeździe Delegatów w Białej.
Pierwszą czwórkę prowadzi sierżant Jan Jakuczek. Ze zbiorów Muzeum Zamek w Oświęcimiu

Na 21 maja 1939 roku władze powiatowe Związku Strzeleckiego zapowiedziały zjazd delegatów do Białej. Odbył się w hotelu Pod Białym Orłem. Pierwsze oddziały zaczęły się pojawiać już rankiem. Wśród oddziałów tych znalazły się również oddziały strzeleckie z Oświęcimia (w tym strzelczynie), Jawiszowic czy Brzeszcz. Strzelcy z Oświęcimia byli prowadzeni przez kompanijnego W. Rybaka oraz sierżanta J. Jakuczka. Do celu zmierzali od Bielska, przechodząc ulicą 11 Listopada. Strzelcy w liczbie ponad tysiąc zgromadzili się na boisku Sokoła. Tradycyjnie komendant powiatowy Związku Strzeleckiego Sanak odebrał raport, po czym strzelcy ruszyli w kierunku kościoła parafialnego. Maszerujące oddziały (trzy kompanie strzelców oraz dwie kompanie orląt) poprzedzała orkiestra wilamowickich strzelców. Po mszy nastąpiły obrady w hotelu. Otworzył je starosta bialski Alberti oraz prezes Zarządu Powiatowego Związku Strzeleckiego inspektor Opielowski. Oczywiście w przemówieniach zaznaczono entuzjastyczny zaciąg strzelców z powiatu do Legionu Zaolziańskiego. Po odebraniu przez starostę przysięgi orląt nastąpiła defilada i śniadanie, po którym orlęta oglądnęły film. Po obradach nastąpiło rozdanie nagród i dyplomów. Oddział Brzeszcze zajął I miejsce, Oddział Wilamowice – II miejsce, orlęta z Brzezia – III miejsce, za całokształt pracy Związków Strzeleckich Powiatu Biała. Na wyróżnienie zasłużyły strzelczynie z Oświęcimia i Jawiszowic⁶⁵.

⁶⁵ Walny Zjazd Delegatów Z.S. Biała „Echo Beskidzkie”, 1939, nr 40, s. 3; Zjazd Związku Strzeleckiego powiatu bialskiego, tamże, 1939, nr 46, s. 5.

Obok tych struktur działał w mieście Pododdział Oświęcim Akademickiego Oddziału Związku Strzeleckiego. Akademickie Oddziały Związku Strzeleckiego zostały powołane na przełomie 1931 i 1932 roku. Pierwszy powstał we Lwowie. Następnie w Krakowie i w innych ośrodkach akademickich. Miały one za zadanie szerzenie wśród studentów idei strzeleckich. Zostały one podporządkowane powołanemu w tym celu Okręgowi Akademickiemu Związkowi Strzeleckiego, który obejmował obszar całego kraju. Okręg ten został zlikwidowany w 1937 roku, a oddziały zostały podporządkowane okręgom terytorialnym⁶⁶. W skład krakowskiego Akademickiego Oddziału Związku Strzeleckiego wchodziły m.in. pododdziały w Andrychowie, Chrzanowie, Wadowicach, Żywcu czy Oświęcimiu.

1 listopada w sali klasztoru ss. serafitek oświęcimski pododdział akademicki odegrał przedstawienie *Mazepa*. Dochód z niego został przeznaczony na cele organizacyjne. W kolejnym miesiącu – 6 grudnia 1932 roku w sali obrad oświęcimskiego ratusza odbyło się walne zebranie, na którym wybrano nowy zarząd pododdziału. W jego skład weszli Rudolf Korzeniowski jako prezes, Zofia Zamorska jako wiceprezes, Marian Klaja jako sekretarz i Feliks Klaja jako skarbnik. Członkami zarządu byli natomiast inżynier Kazimierz Chwirut oraz Stanisław Saternus⁶⁷.

W 1934 roku w skład pododdziału akademickiego wchodziły sekcja dramatyczna i sekcja kajakowa. Sekcja kajakowa miała na wyposażeniu dwa własne kajaki⁶⁸. Zdaniem J. Januszewskiej-Jurkiewicz oświęcimski Pododdział Akademicki Związku Strzeleckiego „celował w pracy kulturalnej, organizowano amatorskie przedstawienia teatralne, z których dochód przeznaczono na świetlicę”⁶⁹.

Pododdział ten z pewnością przetrwał do września 1939 roku.

SPORT W OŚWIĘCIMSKIM STRZELCU

Zasadniczo od samego początku istnienia odrodzonego Związku Strzeleckiego sport i wychowanie fizyczne były uważane za kamień węgielny przysposobienia wojskowego. W związku z tym nadano mu odpowiednią rangę i znaczenie. Władze zwierzchnie Związku Strzeleckiego postanowiły, że obok obowiązkowych programów będą również popularyzowane dyscypliny sportowe, a przede wszystkim sporty obronne⁷⁰. Obok gry w piłkę

⁶⁶ M. Wiśniewska, dz. cyt., s. 129–130.

⁶⁷ E. Skalińska-Dindorf, dz. cyt., s. 311, 315.

⁶⁸ *Pododdział Oświęcim „Kuznica. Miesięcznik Akademickiego Oddziału Związku Strzeleckiego”* 1932/1933, nr 1, s. 4, *Inspekcja Pododdziałów prowincjonalnych A.O.Z.S. „Kuznica. Miesięcznik Akademickiego Oddziału Związku Strzeleckiego”* 1932/1933, nr 5, s. 7.

⁶⁹ J. Januszewska-Jurkiewicz, *Okres międzywojenny...*, s. 258.

⁷⁰ M. Wiśniewska, dz. cyt., s. 201

nożną, siatkową itp. wprowadzono również marsze, które zyskały nazwę Marszów Szlakiem Kadrówki.

Od 1924 roku były organizowane rokrocznie. Przyjrzyjmy się kilku, w których udział brali również strzelcy z Oświęcimia. I Marsz odbył się 6 czerwca 1924 roku, wzięło w nim udział siedem drużyn. W 1925 (II Marsz) było ich już czternaście, a w 1926 (III Marsz) – 71 drużyn (w tym drużyna z Oświęcimia) liczących razem 923 osoby. III Marsz nie był pomyślny dla strzelców oświęcimskich. Przebyli oni dwa etapy. Pierwszy – prowadzący z Krakowa do Miechowa przeszli w ponad osiem godzin. Drugi etap – z Miechowa do Jędrzejowa zajął im ponad dziesięć i pół godziny. Niestety na trzecim etapie zostali zdyskwalifikowani⁷¹.

W IV Marszu w 1927 roku wzięła udział również drużyna z Oświęcimia. Dowodził nią drużynowy Leon Pietruszka. Drużyna liczyła 12 strzelców. Konkurencja była zacięta. Zawody zostały podzielone na trzy etapy: I etap Kraków–Miechów liczący 44 kilometry, II etap Miechów–Jędrzejów liczący 40 kilometrów i ostatni etap Jędrzejów–Kielce liczący 38 kilometrów⁷². Wśród 71 drużyn na pierwszym etapie zostało zdyskwalifikowanych osiem drużyn, a na drugim etapie – dwanaście, marsz ukończyło 51. Wśród nich znalazła się drużyna z Oświęcimia. Uplasowała się na 46 miejscu. Pierwszy etap przebyła w ponad osiem godzin. Przebycie drugiego zajęło im ponad siedem godzin, a ostatniego ponad pięć i pół godziny⁷³. Jeżeli chodzi o indywidualne wyniki, to oświęcimianie, którzy uplasowali się na miejscach 507–519 zostali nagrodzeni dyplomami⁷⁴.

Na początku czerwca 1929 roku strzelcy oświęcimscy wzięli udział w Zawodach Marszowych Bielsko–Dziedzice. Zawody te zostały zorganizowane przez Komendę Obwodu Bielskiego oraz Związek Legionistów Śląska Cieszyńskiego w celu uczczenia 15. rocznicy wymarszu I Kadrowej z Oleandrów. Udział w tym dwudziestokilometrowym marszu wzięło sześć drużyn, między innymi z oddziałów Związku Strzeleckiego w Bielsku, Chrzanowie, Oświęcimiu, Czechowicach-Dziedzicach czy Miękinii. W zmaganiach występowało drużynowo, jak i indywidualnie. Jako pierwsza na metę przybyła drużyna z Chrzanowa. Drużyna z Oświęcimia zajęła drugie miejsce. Trzecie miejsce przypadło Związkowi Strzeleckiemu z Jaworza. Drużyna oświęcimska przebyła trasę w przeciągu dwóch godzin i trzynastu minut i na strzelnicy w Czechowicach oddała 46 celnych strzałów⁷⁵.

⁷¹ *IV Marsz Szlakiem Kadrówki 6.VIII.1927*, red. H. Królikowski-Muszkiet, Warszawa 1927, s. 30.

⁷² *V Marsz Szlakiem Kadrówki*, Warszawa 1928, s. 11.

⁷³ *Tamże*, s. 21–25.

⁷⁴ *Tamże*, s. 51–52. Byli to: 1. Iwon Pietruszka, 2. Rudolf Bartel, 3. Wojciech Fryt, 4. Leopold Kłaczek, 5. Feliks Majcherek, 6. Emil Michna, 7. Eugeniusz Widuchowski, 8. Julian Piechowicz, 9. Władysław Płaza, 10. Władysław Widuchowski, 11. Jan Sporysz, 12. Mieczysław Żółkiewicz, 13. Alfred Świątek.

⁷⁵ *O czystość w sporcie „Strzelec”*, R. 9: 1929, nr 38, s. 14–15.

28 stycznia 1934 roku odbyło się posiedzenie Zarządu Oddziału Oświęcim. Na wniosek prezesa W. Ptaszyńskiego uchwalono utworzenie przy oddziale sekcji kajakowej Związku Strzeleckiego. Kwotę w wysokości 300 złp postanowiono zużyć na przeprowadzenie kursu budowy kajaków. Mogli w nim wziąć udział tylko członkowie Związku Strzeleckiego. Obliczono, że do wiosny zostanie zwodowanych 10 kajaków. Kurs trwał od 8 do 21 kwietnia, a udział w nim wzięło czterdziestu strzelców zarówno z Oświęcimia, jak i okolicznych miejscowości⁷⁶. Postanowiono również przystąpić do budowy przystani kajakowej pod zamkiem oraz do budowy pływalni. Pieniądze na ten cel miano zebrać na dorocznej zabawie organizowanej przez strzelców. Obok sekcji kajakowej działały prężnie również sekcja szachowa, tenisa stołowego, hokejowa, samokształcenia i teatralna, do życia powołano również orkiestrę smyczkową⁷⁷.

22 kwietnia 1934 roku sekcja lekkoatletyczna Związku Strzeleckiego, przygotowując się do zawodów lekkoatletycznych, przeprowadziła trzykilometrowy bieg na przełaj. Bieg rozpoczęło dziewięciu zawodników, a ukończyło ośmiu. Pierwsze miejsce zajął Miskowiec z Oddziału Oświęcim Baraki, drugie miejsce zajął Mittelstaedt z Klubu Sportowego Aquila z Zakładu Księży Salezjanów. Trzecie miejsce zajął Józef Skaceł z Oddziału Oświęcim Baraki. Miskowiec otrzymał z rąk W. Ptaszyńskiego złoty krążek, Mittelstaedt – srebrny, natomiast J. Skaceł – dyplom⁷⁸.

W tydzień później, 29 kwietnia 1934 roku Związek Strzelecki Oddział Oświęcim zorganizował w Oświęcimiu zawody lekkoatletyczne, w których wzięli udział członkowie i członkinie oddziałów strzeleckich z Oświęcimia, jak i okolicznych miejscowości oraz wychowankowie i przedstawiciele Zakładu Salezjańskiego⁷⁹.

Zawodnicy brali udział w następujących konkurencjach: biegi na 100 i 400 metrów, skoki w dal oraz pchnięcie kulą. Sędziowali Eugeniusz Matyszkiewicz, Wiktor Majkut, Aleksander Kula i profesor Olbrychtowicz. Po zliczeniu punktów okazało się, że pierwsze miejsce zajął Związek Strzelecki Oświęcim, drugie miejsce Zakład Księży Salezjanów, trzecie Związek Strzelecki Oświęcim III – czyli Baraki, czwarte miejsce Związek Strzelecki Osiek i piąte, ostatnie – Związek Strzelecki Łęki⁸⁰.

⁷⁶ *Z życia Oddziałów Strzeleckich „Strzelec”*, R. 14: 1934, nr 18, s. 15.

⁷⁷ *Z życia Oddziałów Strzeleckich*, tamże, nr 6, s. 21.

⁷⁸ Muzeum Zamek w Oświęcimiu, b. nr inw., *Pamiętnik Tadeusza Hutnego. Sport na terenie Oświęcimia, rkps.* [Wersja cyfrowa w posiadaniu muzeum], s. 92, „Siedem Groszy. Dziennik Ilustrowany o wszystkim. Wiadomości ze świata, powieści sensacyjne”, R. 3: 1934, nr 112, s. 7.

⁷⁹ *Sport w Oświęcimiu „Siedem Groszy. Dziennik Ilustrowany o wszystkim. Wiadomości ze świata, powieści sensacyjne”*, R. 3: 1934, nr 121, s. 8.

⁸⁰ Tamże.

Zawody lekkoatletyczne w Oświęcimiu (29 kwietnia 1934)

Uczestnicy	Zajęte miejsce	Liczba zdobytych punktów
Związek Strzelecki Oświęcim I	1	56
Zakład Księży Salezjanów	2	29
Związek Strzelecki Oświęcim III	3	26
Związek Strzelecki Osiek	4	17
Związek Strzelecki Łęki	5	13

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sport w Oświęcimiu „Siedem Groszy. Dziennik Ilustrowany o wszystkim. Wiadomości ze świata, powieści sensacyjne”, R. 3, 1934, nr 121, s. 8.

10 maja 1934 roku Związek Strzelecki we współpracy ze Związkiem Harcerstwa Polskiego otworzył sezon wioślarski. Uroczystość rozpoczęła się mszą św., a następnie na przystani pod zamkiem poświęcono dwadzieścia nowych kajaków. Przemówienie o roli morza i znaczeniu Sekcji Żeglarskiej Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu wygłosił prezes oddziału W. Ptaszyński, a chór Akademickiego Koła Oświęcimian kierowany przez prof. Matuszczyka odśpiewał *Gaude Mater Polonia*. Przy dźwiękach hymnu wciągnięto na maszt sztandar, a następnie na Sole odbyła się defilada kajaków⁸¹. Przygoda z kajakami była kontynuowana w Zielone Świątki. Członkowie sekcji kajakowej zorganizowali wycieczkę kajakową do Krakowa. Po południu 20 maja od brzegów Soły pod zamkiem oświęcimskim odbiło dwunastu śmiałków, którym przewodził prezes Związku Strzeleckiego W. Ptaszyński. Pierwszy postój urządzili w połowie drogi do Krakowa w Łęczanach. Jako że dotarli tam dość późno przenocowali w pobliskiej szopie i do Krakowa wyruszyli następnego dnia o czwartej rano. Po drodze zwiedzili Tyniec i Bielany, a do Oświęcimia powrócili pociągiem. Wyprawa ta była pierwszą sekcji kajakowej w Oświęcimiu. Trasę osiemdziesięciu kilometrów pokonała ona w dwanaście godzin⁸².

Należy również zaznaczyć istnienie w Oświęcimiu Klubu Motocyklowego Związku Strzeleckiego. Był to jeden z mniej licznych klubów działających na terenie Podokręgu Śląsk. W 1936 roku jego prezesem był Adam Witkowski, a kapitanem Rudolf Karolus.

W 1935 roku Klub Motocyklowy wziął udział, podobnie jak sekcja kajakowa, w wyprawie na Sowiniec, na kopiec Piłsudskiego. Strzelcy, w sile 20 motocykli, wyruszyli wczesnym rankiem spod oświęcimskiego Ratusza. Pierwszym przystankiem w Krakowie był Pałac Prasy. Stamtąd udali się do katedry, aby zatrzymać się w zadumie przy trumnie Piłsudskiego. Ponowne spotkanie Klubu Motocyklowego i sekcji kajakowej nastąpiło dopiero na

⁸¹ *Z życia Oddziałów Strzeleckich „Strzelec”, R. 14: 1934, nr 22, s. 19, tamże, nr 27, s. 22..*

⁸² *Z życia Oddziałów Strzeleckich, tamże, nr 25, s. 22.*

Sowińcu. W czasie sypania kopca strzelcy złożyli zabraną ze sobą urnę, po czym wpisali się do księgi pamiątkowej⁸³.

W 1938 roku oświęcimscy motocykliści Związku Strzeleckiego wraz z klubem z Chrzanowa wzięli udział w akcji zajmowania Zaolzia, pełniąc służbę łącznikową przy Samodzielnej Grupie Operacyjnej Śląsk⁸⁴.

ODDZIAŁ ŻEŃSKI ZWIĄZKU STRZELECKIEGO

Idea pracy kobiet w Związku Strzeleckim pojawiła się jeszcze w okresie galicyjskim. Już w 1912 roku otrzymały one od Józefa Piłsudskiego zezwolenie na udział w szkoleniu z przysposobienia wojskowego w szeregach strzeleckich. Wśród aktywnych członkiń Strzelca znalazły się między innymi Aleksandra Szczerbińska (późniejsza żona Józefa Piłsudskiego), Irena Szydłowska czy Wanda Wasilewska. Były to jednak wyjątki. Po wybuchu I wojny kobiety zaangażowały się w działania Ligi Kobiet Naczelnego Komitetu Narodowego i Ligi Kobiet Pogotowania Wojennego. W Oświęcimiu działała Liga Kobiet Pogotowia Wojennego, powstała 4 marca 1915 roku. Członkinie otaczały opieką rannych żołnierzy i ich rodziny oraz prowadziły akcję propagandową na rzecz walki zbrojnej o odzyskanie niepodległości. Na jej czele stanęła początkowo Ludwika Zajączkowska jako przewodnicząca. Sekretarzem została Elżbieta Hellerówna. Wśród członkiń znalazły się Helena Winogrodzka, Jadwiga Orłowska. Możemy przypuszczać, że koło we wrześniu 1915 roku liczyło trzydzieści kobiet, bowiem o tyle legitymacji i odznak wystąpiła do Zarządu Naczelnego Ligi L. Zajączkowska⁸⁵.

3 grudnia 1922 roku na II Walnym Zjeździe Delegatów Związku Strzeleckiego została podjęta uchwała o powołaniu żeńskiego pionu na terenie całego kraju. Do 1934 roku działał on na podstawie regulaminów przeznaczonych dla męskich oddziałów Związku Strzeleckiego. Już w połowie lat 20. XX wieku w szeregach oświęcimskich Strzelców pojawiają się kobiety zwane oficjalnie strzelczyniami. Angażowały się one nie tylko w prowadzenie swojej własnej świetlicy czy organizowanie wieczorków i Mikołaja dla dzieci. Brały także aktywny udział w zawodach sportowych, takich jak te, które odbyły się w sierpniu 1927 roku w pobliskich Czechowicach. Zawody nosiły jakże znamienne nazwę „Szlakiem Kadrówki”. Zawodnicy mieli do pokonania 14 kilometrów. W marszu wzięła udział drużyna oświęcimska złożona

⁸³ *Związek Strzelecki Powiat Biała...*, s. 14.

⁸⁴ *Sprawozdanie Zarządu i Komendy Podokręgu Związku Strzeleckiego Śląsk za lata 1937–1938 i 1938–1939*, Katowice 1939, s. 40.

⁸⁵ AAN, Liga Kobiet Polskich, sygn. 2/57/2.2/113 *Działalność socjalna koła L. K. w Oświęcimiu. Akcja Pomocy Legionistom*, s. 3; A. Babiński, *Kobiety w Związku Strzeleckim*, „Głos Ziemi Oświęcimskiej”, nr 5, s. 10; *Liga Kobiet w Oświęcimiu*, oprac. K. Wójcik. Pozyskano <https://muzeum-zamek.pl/zbiory/mikrohistorie/liga-kobiet-w-oswiecimiu> (dostęp 01.05.2025).

Oddział Żeński Związku Strzeleckiego Oświęcim III Baraki, rok 1935. Ze zbiorów Muzeum Zamek w Oświęcimiu

z 9 strzelczyń. Uzyskała ona czas jedna godzina 41 minut i 33 sekundy. Została wyprzedzona przez drużynę żeńską z Żywca. Zdaniem redaktora „Strzelca” drużyna oświęcimianek powinna jednak uzyskać pierwsze miejsce, bowiem w niczym nie naruszyła regulaminu, natomiast jednej z uczestniczek z Żywca pomagał w marszu kolega z drużyny męskiej.

18 grudnia 1929 roku strzelczynie oświęcimskie wzięły udział w organizowanych w Chrzanowie popisach oświatowych. Na program złożyły się: wystąpienie chóru z Oświęcimia, zespołów teatral-

nych z Krzeszowic i Tenczynka oraz taniec rytmiczny strzelczyń oświęcimskich. Niestety nie udało się ustalić nazwisk występujących oświęcimianek⁸⁶.

W latach 30. XX wieku w Oświęcimiu istniały już dwie zorganizowane drużyny żeńskie przy Oddziałach Oświęcim Miasto i Oświęcim Baraki. Na czele tej pierwszej jako komendantka stała Antonina Domżał. Należały tutaj również takie strzelczynie jak Stefania Janasówna, Eugenia Gapsówna, Antonina Helaszkówna.

Komendantką pododdziału żeńskiego Związku Strzeleckiego w Oświęcimiu Barakach była Wanda Trębacz. 5 kwietnia 1933 roku odbyło się w tym pododdziale walne zebranie strzelczyń, na którym wybrano nowy Zarząd. W jego skład weszły: Helena Rozwadowska jako prezes, Maria Chodecka jako wiceprezes, Maria Pocięchówna – sekretarz i Olga Jaglarzówna – skarbnik⁸⁷.

Wspomniano już, że 29 kwietnia 1934 roku odbyły się zawody lekkoatletyczne, w których wzięły udział strzelczynie i konkurowały w następujących kategoriach: bieg na sześćdziesiąt metrów, skok w dal, rzut dyskiem i pchnięcie kulą⁸⁸.

⁸⁶ *Powiatowe popisy oświatowe „Wiadomości Strzeleckie. Biuletyn miesięczny Okręgu Krakowskiego Związku Strzeleckiego”* R. 1: 1930, nr 1, s. 8.

⁸⁷ E. Skalińska-Dindorf, dz. cyt., s. 326.

⁸⁸ *Sport w Oświęcimiu „Siedem Groszy. Dziennik Ilustrowany o wszystkim. Wiadomości ze świata, powieści sensacyjne”*, R. 3: 1934, nr 121, s. 8.

W biegu na sześćdziesiąt metrów pierwsze trzy miejsca zajęły przedstawicielki pododdziału żeńskiego Związku Strzeleckiego Oświęcim I, tj. oddziału miejskiego. Pierwsze miejsce zajęła Stefania Janusówna, przebiegając trasę w 9 sekund⁸⁹.

Bieg na 60 metrów

Imię Nazwisko	Przynależność	Wynik
Stefania Janusówna	Związek Strzelecki Oświęcim I	9 sekund
Eugenia Gapsówna	Związek Strzelecki Oświęcim I	10 sekund
Antonina Helaszkówna	Związek Strzelecki Oświęcim I	10,1 sekundy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sport w Oświęcimiu „Siedem Groszy. Dziennik Ilustrowany o wszystkim. Wiadomości ze świata, powieści sensacyjne”*, R. 3: 1934, nr 121, s. 8.

Niestety nie wiadomo, które miejsca zajęły członkinie pozostałych oddziałów, jeżeli w ogóle wzięły udział w biegach.

Kolejną konkurencją były skoki w dal. Pierwsze miejsce zajęła S. Janusówna⁹⁰.

Skok w dal

Imię Nazwisko	Przynależność	Wynik
Stefania Janusówna	Związek Strzelecki Oświęcim I	3,59 metra
Eugenia Gapsówna	Związek Strzelecki Oświęcim I	3,46 metra
W. Ledwoniówna	Związek Strzelecki Babice	3,36 metra

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sport w Oświęcimiu „Siedem Groszy. Dziennik Ilustrowany o wszystkim. Wiadomości ze świata, powieści sensacyjne”*, R. 3: 1934, Nr 121, s. 8.

W rzucie dyskiem I miejsce zajęła S. Piotrowska ze Związku Strzeleckiego Oświęcim I. Kolejne miejsca przypadły St. Janusównie i Antoninie Helaszkównie, również strzelczyniom Związku Strzeleckiego Oświęcim I⁹¹.

Rzut dyskiem

Imię Nazwisko	Przynależność	Wynik
S. Piotrowska	Związek Strzelecki Oświęcim I	20,84 metra
Stefania Janusówna	Związek Strzelecki Oświęcim I	20,10 metra
Antonina Helaszkówna	Związek Strzelecki Oświęcim I	16,37 metra

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sport w Oświęcimiu „Siedem Groszy. Dziennik Ilustrowany o wszystkim. Wiadomości ze świata, powieści sensacyjne”*, R. 3: 1934, nr 121, s. 8.

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Tamże.

Kolejną kategorią było pchnięcie kulą. W tej konkurencji pierwsze miejsce zajęła Zofia Piotrowska ze Związku Strzeleckiego Oświęcim I⁹².

Pchnięcie kulą

Imię Nazwisko	Przynależność	Wynik
Zofia Piotrowska	Związek Strzelecki Oświęcim I	6,16 metra
W. Ledwoniówna	Związek Strzelecki Babice	5,81 metra
Stefania Janusówna	Związek Strzelecki Oświęcim I	6,75 metra

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sport w Oświęcimiu „Siedem Groszy. Dziennik Ilustrowany o wszystkim. Wiadomości ze świata, powieści sensacyjne”, R. 3: 1934, nr 121, s. 8.

Zdaniem autorów opracowania *100-lecie sportu w Oświęcimiu* do najaktywniejszego oddziału żeńskiego Związku Strzeleckiego należał oddział w Oświęcimiu Barakach⁹³. Z przedstawionych jednak powyżej danych wynika jednak, że najaktywniejsze były strzelczynie z Oddziału Oświęcim I.

W 1935 roku Zarządy Oddziałów Żeńskich w Powiecie Biła zostały zlikwidowane, aby „usprawnić pracę organizacyjną Związków Strzeleckich”. W zamian w Zarządach Oddziałów męskich powołano Wydziały Pracy Kobiet, na czele których postawiono kierowniczkę Pracy Kobiet, które miały reprezentować interesy oddziałów żeńskich. W Zarządzie Oddziału Oświęcim Baraki taką kierowniczką została Rozalia Halaburdowa, a w Zarządzie Oddziału Oświęcim Amalia Dubielowa.

Po 1937 roku każdy Oddział Żeński Związku Strzeleckiego składał się z komendantki oraz drużyn orłat, junaczek i strzelczyń. Był on rekrutowany wśród dziewcząt i kobiet, które mieszkały na terenie jednej gminy lub dzielnicy⁹⁴. Oświęcimski Oddział Żeński przetrwał do wybuchu II wojny światowej.

OŚWIECIMSKIE ORŁĘTA

Przy 4 kompanii Oświęcim Związku Strzeleckiego działał hufiec orłat będących organizacją młodzieżową Związku Strzeleckiego. Już w kwietniu 1926 roku na V Walnym Zjeździe Delegatów uchwalono powołanie drużyn strzeleckich złożonych z dziewcząt i chłopców od dwunastego roku życia. Drużyny takie zaczęły powstawać od 1931 roku, a na terenie Podokręgu Śląsk,

⁹² Tamże.

⁹³ J. Tobiasz, W. Liszka, *100-lecie sportu w Oświęcimiu. Od Kisielińskiego do Korzeniowskiego*, Oświęcim 2006, s. 58.

⁹⁴ M. Wiśniewska, dz. cyt., s. 347; *Związek Strzelecki. Powiat Biła...*, s. 20–21, 29.

do którego należały Oddziały Związku Strzeleckiego Oświęcim i Oświęcim Baraki, organizację orląt zapoczątkowano w 1933 roku. W Oświęcimiu podlegały one hufcowemu orląt Franciszkowi Strzale⁹⁵.

Już w 1934 roku ukazała się drukiem *Instrukcja Orląt Związku Strzeleckiego*. Zawarto w niej szczegółowe przepisy dotyczące wychowania obywatelskiego i strzeleckiego tej młodzieżówki. Założono, że orlęta obejmują młodzież szkolną i pozaszkolną od 11 do 16 roku życia. Za zezwoleniem władz powiatowych Związku Strzeleckiego Zarząd Oddziału miejscowego mógł przystąpić do zorganizowania orląt. Warunkiem było posiadanie przez oddział osoby zdolnej do prowadzenia zajęć z orlętami. Musiał to być co najmniej drużynowy lub hufcowy. Oddział dodatkowo musiał udostępnić orlętom świetlicę. Aby dołączyć do orląt, chłopcy lub dziewczęta musieli mieć zgodę rodziców. Podstawową jednostką organizacyjną była drużyna licząca od 8 do 18 dzieci⁹⁶.

Zdaniem J. Tobiasza i W. Liszki, z inspiracji Związku Strzeleckiego Oddział Oświęcim powstało Towarzystwo Oświatowo-Gimnastyczne Białe Orleńta, które przygotowywało „młode talenty piłkarskie do gry w innych oświęcimskich klubach”⁹⁷. Z pewnością chodziło tu po prostu o drużynę sportową zorganizowaną z orląt Związku Strzeleckiego. Świadczy o tym

Dziewczęta z Oddziału Żeńskiego Oświęcim III Baraki podczas święta Oddziału. Z boku kompanijny Władysław Rybak. Ze zbiorów Muzeum Zamek w Oświęcimiu

⁹⁵ A. Zakrzewska, dz. cyt., s. 60–65; Związek Strzelecki. Powiat Biała..., s. 27.

⁹⁶ *Instrukcja Orląt Związku Strzeleckiego*, Warszawa 1934, s. 13–14.

⁹⁷ J. Tobiasz, W. Liszka, dz. cyt., s. 55–56.

również informacja, że to Związek Strzelecki zakupił dla Białych Orłąt umundurowanie, w którym wystąpiono na stadionie w Chełmku⁹⁸.

Od 24 czerwca do 20 lipca 1938 roku Związek Strzelecki powiatu bialskiego wraz z władzami samorządowymi zorganizował dla orłąt obozy między innymi w Godziszce i Brzezince. Były one przeznaczone dla młodzieży orlej w wieku 14–18 lat. Program obejmował wychowanie fizyczne, zagadnienia z wychowania obywatelskiego, niektóre zagadnienia z psychologii, służba z musztrą, strzelanie, uzyskanie Odznaki Strzeleckiej, higienę oraz zajęcia świetlicowe. Zaś Oddziały Strzeleckie Brzezinka i Oświęcim Baraki zorganizowały dodatkowy obóz dwunastodniowy dla swoich orłąt. Strzelcy z obu oddziałów zamierzali przekonać mieszkańców do idei ruchu orlęcego oraz do samych orłąt, co zakończyło się sukcesem. Pomoc w zorganizowaniu obozu okazały miejscowe władze wojskowe⁹⁹. Ruch orlęcy, będący konkurencją dla Związku Harcerstwa Polskiego, przetrwał w Oświęcimiu do pierwszych dni wojny 1939 roku. Wydaje się, że czasie okupacji wiele orłąt Związku Strzeleckiego trafiło do organizowanej przy Oddziale AK Sosienki organizacji konspiracyjnej – noszącej kryptonim „Grupa Łoś”. Skupiała ona najmłodszych, którzy zaangażowali się w działalność konspiracyjną. Zdaniem M. Dziubka byli to przede wszystkim członkowie zakonspirowanego Związku Harcerstwa Polskiego – czyli Szarych Szeregów¹⁰⁰.

Reasumując, Związek Strzelecki zarówno na terenie całego obszaru odrodzonego państwa polskiego, jak i w sferze lokalnej – szczególnie po 1926 roku był jedną z najważniejszych organizacji społecznych i politycznych o charakterze proobronnym i społeczno-wychowawczym. Wniósł dużą rolę w uświadamianie potrzeby przysposobienia wojskowego wśród społeczeństwa polskiego. Przetrwał różne koleje losów, od niechętniej akceptacji, przez zwalczanie polityczne, aż do powszechnej akceptacji przez władze rządowe i samorządowe. Jego rola w przygotowaniu zarówno pod względem militarnym, jak sportowym jest nie do przecenienia. Problemy, z jakimi się mierzył w początkowym okresie – niechętny stosunek władz wojskowych, inwigilacja policyjna na zlecenie najpierw Wydziału IV-D Policji Państwowej, a następnie Okręgowego Urzędu Policji Politycznej w Krakowie, zaczęły znikać po przewrocie majowym. Nastąpił wtedy prężny rozwój Oddziału Oświęcim. W jego strukturach pojawiły się strzelczynie, następnie orłęta, a od 1931 roku z inicjatywy władz administracyjnych powiatowych powstał kolejny oddział – Oddział Oświęcim Baraki, którym dowodził

⁹⁸ Tamże, s. 56.

⁹⁹ „Przewodnik Strzelecki. Organ Komendy Podokręgu Związku Strzeleckiego Śląsk”, R. 1: 1938, nr 1, s. 4.

¹⁰⁰ M. Dziubek, *Niezłomni z oddziału „Sosienki”. Armia Krajowa wokół KL Auschwitz. Nowe spojrzenie*, Kraków–Oświęcim 2016, s. 149.

*Orlęta i orlice Oddziału Oświęcim Baraki Związku Strzeleckiego. Ze zbiorów Muzeum
Zamek w Oświęcimiu*

uchodźca ze Śląska Cieszyńskiego, W. Rybak. W Oświęcimiu w ramach Związku Strzeleckiego działały również Pododdział Akademicki oraz Klub Motocyklowy, który wziął udział w akcji zaolziańskiej w 1938 roku.

Wykaz członków Związku Strzeleckiego Oddział w Oświęcimiu w 1922 roku

Lp.	Imię Nazwisko	Miejsce zamieszkania
1	Michał Baścik	Oświęcim
2	Marian Kostyński	Oświęcim
3	Władysław Pawłowski	Oświęcim
4	Stefan Tubiel	Oświęcim
5	Władysław Ptaszyński	Oświęcim
6	Mieczysław Paluchowski	Oświęcim
7	Julian Wanat	Oświęcim
8	Stefan Fliśnik	Oświęcim
9	Jan Majkut	Oświęcim
10	Franciszek Kos	Oświęcim
11	Edward Bruzda	Oświęcim
12	Adam Gawęda	Oświęcim
13	Władysław Lech	Oświęcim
14	Józef Ptak	Oświęcim

15	Władysław Stanecki	Oświęcim
16	Franciszek Hotyński	Oświęcim
17	Antoni Gwoździewicz	Oświęcim
18	Wojciech Kwaśniewski	Oświęcim
19	Franciszek Maćkowski	Oświęcim
20	Józef Bartosz	Oświęcim
21	Mieczysław Graca	Oświęcim
22	Jakub Lekacz	Oświęcim
23	Stanisław Wiertel	Oświęcim
24	Józef Wcześniak	Oświęcim
25	Jan Mydlarz	Oświęcim
26	Stanisław Trojak	Oświęcim
27	Julian Pepek	Oświęcim
28	Tadeusz Gill	Oświęcim
29	Stefan Kania	Oświęcim
30	Julian Pepek	Oświęcim
31	Jan Bielski	Oświęcim
32	Jan Jaglarz	Oświęcim
33	Józef Wanat	Oświęcim
34	Franciszek Sordyl	Oświęcim
35	Dr Wikotr Bałanda	Oświęcim
36	Karol Gargol	Oświęcim
37	Tadeusz Widuchowski	Oświęcim
38	Mieczysław Zieliński	Oświęcim
39	Leon Krakowczak	Oświęcim
40	Dr Stefan Klimczyk	Oświęcim
41	Stefan Matlak	Oświęcim
42	Zygmunt Włoch	Oświęcim
43	Ryszard Uliczki	Oświęcim
44	Tomasz Latko	Oświęcim
45	Józef Kowalik	Oświęcim
46	Antoni Krzyszka	Oświęcim
47	Tadeusz Prochowski	Oświęcim

Źródło: ANKr., Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/107, s. 895–896.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWALIA

Archiwum Akt Nowych w Warszawie [AAN]

Liga Kobiet Polskich sygn. 2/57/2.2/113 Działalność socjalna koła L. K. w Oświęcimiu. Akcja Pomocy Legionistom.

Archiwum Narodowe w Krakowie [ANKr.]

Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/107, Stowarzyszenia i związki [...] Związek Strzelecki (1922–1935).

Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/622, Sprawozdania informacyjne miesięczne, tygodniowe za rok 1926, 1928–1929 starostwa powiatowego w Oświęcimiu.

Urząd Wojewódzki w Krakowie, sygn. 29/206/623, Sprawozdania sytuacyjne miesięczne, tygodniowe Starostwa Powiatowego w Oświęcimiu za rok 1930–1932.

Archiwum Państwowe w Katowicach. Oddział w Bielsku-Białej [APKB]

Akta Miasta Oświęcimia, sygn. 13/362/229, Księga Uchwał Rady Gminnej Miasta Oświęcimia 1923–1927.

Akta Miasta Oświęcimia, sygn. 13/362/243, Stowarzyszenia – zarządzenia o stowarzyszeniach działających w mieście Oświęcimiu w okresie międzywojennym 1919, 1921–1922.

Muzeum Zamek w Oświęcimiu

nr inw. MZ/F/12/1-3, Fotografie Władysława Rybaka, na odwrocie jego krótki życiorys.

nr inw. MZ/H/492, Pamiątka poświęcenia sztandaru sokolego w Oświęcimiu d. 10 maja 1913 i sztandaru Związku Legionistów w Oświęcimiu dn. 25 czerwca 1933.

bez nr inw., Pamiątnik Tadeusza Hutnego, Sport na terenie Oświęcimia, rkps. [Wersja cyfrowa w posiadaniu Muzeum Zamek w Oświęcimiu].

nr inw. MZ/H/676, Zaproszenie dla JWP Ciurów na bal karnawałowy organizowany przez Związek Strzelecki.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Instrukcja Orląt Związku Strzeleckiego, Zarząd i Komenda Główna Związku Strzeleckiego, Warszawa, Związek Strzelecki, 1934.

Instrukcja pracy Orląt, Komenda Główna Związku Strzeleckiego, Warszawa, Komenda Główna Związku Strzeleckiego, 1939.

Regulamin Zarządów Związku Strzeleckiego. Zatwierdzony przez Radę Naczelną Związku Strzeleckiego dnia 14.V. 1933, Nowogródek, [wydawca nieznan], 1934.

Statut i regulaminy Związku Strzeleckiego, T. 1, Warszawa, Związek Strzelecki, 1933.

Statut Stowarzyszenia „Związek Strzelecki” i krótki katechizm strzelecki, 1919.

Statut Stowarzyszenia Związek Strzelecki, Warszawa, Warszawa, Stow. Związek Strzelecki, 1934.

CZASOPISMA

Inspekcja Pododdziałów prowincjonalnych A.O.Z.S. „Kuźnica. Miesięcznik Akademickiego Oddziału Związku Strzeleckiego” 1932/1933, nr 5, s. 7.

„Komunikat Referatu Przystosowania Rezerw”, 1922.

Kronika Związkowa. Oddziały zatwierdzone w czasie od 30.1. do 5.II. 1927 r., „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki”, R. 7: 1927, nr 6, s. 4.

Na strzeleckim szlaku, „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki”, R. 9: 1929, nr 48, s. 15.

Należności dla Zarządu Głównego nie wpłacone w terminie mimo urgensów i brzmienia okólnika 489/25, „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki”, R. 5: 1925, nr 9, s. 22.

Nowe Oddziały, „Strzelec”, R. 2: 1922, nr 7, s. 11.

O czystość w sporcie, „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki”, R. 9: 1929, nr 38, s. 14–15.

Pododdział Oświęcim, „Kuźnica. Miesięcznik Akademickiego Oddziału Związku Strzeleckiego” 1932/1933, nr 1, s. 4.

Powiatowe popisy oświatowe, „Wiadomości Strzeleckie. Biuletyn miesięczny Okręgu Krakowskiego Związku Strzeleckiego” R. 1: 1930, nr 1, s. 8.

„Przewodnik Strzelecki. Organ Komendy Podokręgu Związku Strzeleckiego Śląsk” R. 1: 1938.

Rewizja w „Strzelcu” w Brzeszczach, „Naprzód”, R. 34: 1925, nr 267, s. 7.

Sport w Oświęcimiu, „Siedem Groszy. Dziennik Ilustrowany o wszystkim. Wiadomości ze świata, powieści sensacyjne”, R. 3: 1934, nr 121, s. 8.

Sport w Strzelcu, „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki”, R. 3: 1923, nr 13, s. 11.

Starszyzna Strzelecka radzi, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 13: 1933, nr 32, s. 11.

Strzelecki Kalendarzyk Historyczny, „Rocznik Strzelecki”, 1933, s. 66.

Święto Komendanta w Oddziałach, „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki poświęcony sprawom przystosowania wojskowego, sportu oraz wychowania fizycznego i obywatelskiego”, R. 10: 1930, nr 14, s. 14–15.

Święto Oddziału Z. S. – Oświęcim – Baraki, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego” R. 17: 1937, nr 43, s. 24–25.

Uroczystości 3 maja w Oddziałach Strzeleckich, „Wiadomości Strzeleckie. Biuletyn miesięczny Okręgu Krakowskiego Związku Strzeleckiego”, R. 1: 1930, nr 4/5, s. 2.

Uroczystość 15-lecia czynu zbrojnego, „Żołnierz Polski”, R. 11: 1929, nr 46, s. 1130.

Walny Zjazd Delegatów Z.S. Biała, „Echo Beskidzkie”, 1939, nr 40, s. 3.

Wiadomości Strzeleckie, „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki poświęcony sprawom przysposobienia wojskowego, sportu oraz wychowania fizycznego i obywatelskiego” R. 10: 1930, nr 49, s. 11.

Zatwierdzone Oddziały, „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki” R. 3: 1923, nr 7, s. 16.

Ze sceny strzeleckiej, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego” R. 13: 1933, nr 5, s. 14.

Z życia Oddziałów Strzeleckich, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 14: 1934, nr 6, s. 21.

Z życia Oddziałów Strzeleckich, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 14: 1934, nr 18, s. 15.

Z życia Oddziałów Strzeleckich, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 14: 1934, nr 22, s. 19, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 14: 1934, nr 27, s. 22..

Z życia Oddziałów Strzeleckich, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 14: 1934, nr 25, s. 22.

Z życia Oddziałów Strzeleckich, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 14: 1934, nr 34, s. 23.

Z życia Oddziałów Strzeleckich, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 17: 1937, nr 3, s. 16.

Z życia strzeleckiego, „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki poświęcony sprawom przysposobienia wojskowego, sportu oraz wychowania fizycznego i obywatelskiego” R. 10: 1930, nr 20, s. 16.

Zjazd Związku Strzeleckiego powiatu bialskiego, „Echo Beskidzkie”, 1939, nr 46, s. 5.

I Zjazd Delegatów Obwodu Chrzanowskiego, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego” R. 2: 1922, nr 10, s. 13–14.

I Zjazd Delegatów Obwodu Chrzanowskiego, „Komunikat Referatu Przysposobienia Rezerw” 1922, nr 7, s. 42.

Zjazd Delegatów Z. S. Pow. Oświęcim, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 18: 1938, nr 22, s. 18.

Zjazd Delegatów Obwodu Chrzanów. (Okręg Krakowski), „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego”, R. 2: 1922, nr 16, s. 11.

Z Oświęcimia „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki poświęcony sprawom przysposobienia wojskowego, sportu oraz wychowania fizycznego i obywatelskiego” R. 10: 1930, nr 19, s. 15.

Życie strzeleckie, „Wiadomości Strzeleckie. Biuletyn miesięczny Okręgu Krakowskiego Strzelca”, R. 1: 1930, nr 1, s. 7–8.

Życie strzeleckie, „Wiadomości Strzeleckie. Biuletyn miesięczny Okręgu Krakowskiego Strzelca”, R. 1: 1930, nr 2, s. 16–17.

Życie strzeleckie, „Strzelec. Organ Towarzystwa Związek Strzelecki poświęcony sprawom przysposobienia wojskowego, sportu oraz wychowania fizycznego i obywatelskiego” R. 10: 1930, nr 49, s. 11.

OPRACOWANIA

- Aleksander Babiński, *Kobiety w Związku Strzeleckim*, „Głos Ziemi Oświęcimskiej”, 2025, nr 5, s. 10.
- IV Marsz Szlakiem Kadrówki 6.VIII.1927, red. Henryk Królikowski-Muszkiet, Warszawa, Związek Strzelecki, 1927.
- Kamila Drabek, *Roman Mayzel – Oświęcimianin z wyboru. Burmistrz Oświęcimia w latach 1909–1935*. Oświęcim, Urząd Miasta, 2012.
- Marcin Dziubek, *Niezlomni wrześnieowych dni. Losy Batalionu Obrony Narodowej „Oświęcim”*, Kraków–Oświęcim, Stowarzyszenie Auschwitz Memento, 2019.
- Marcin Dziubek, *Niezlomni z oddziału „Sosienki”. Armia Krajowa wokół KL Auschwitz. Nowe spojrzenie*, Kraków–Oświęcim, Stowarzyszenie Auschwitz Memento, Wydawnictwo Rudy Kot, 2016.
- Joanna Januszewska-Jurkiewicz, *Okres międzywojenny* [w:] *Oświęcim miasto pogranicza*, T. 2, red. Bożena Czwojdrak, Kazimierz Miroszewski, Piotr Węcowski, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2018, s. 228–264.
- Joanna Januszewska-Jurkiewicz, *Oświęcim i ziemia oświęcimska w niepodległej Polsce 1918–1939* [w:] *Oświęcim miasto pogranicza*, T. 1, red. Bożena Czwojdrak, Kazimierz Miroszewski, Piotr Węcowski, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2018, s. 216–246.
- Ludzie dobrej woli. Księga pamięci mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej niosących pomoc więźniom KL Auschwitz*, red. Henryk Świebicki, Oświęcim, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Towarzystwo Opieki nad Oświęcimiem, 2005, s. 287–288.
- V Marsz Szlakiem Kadrówki, Warszawa 1928.
- Roman Mayzel, Aleksander Orłowski, *Ziemia oświęcimska w czasie wielkiej wojny, rozpoczętej w 1914 r. (Z działalności Powiatowego Komitetu Narodowego w Oświęcimiu)*, Oświęcim dnia 2 czerwca 1915.
- Dariusz Nawrot, *Czasy austriackie do 1918 roku* [w:] *Oświęcim miasto pogranicza*, T. 1, red. Bożena Czwojdrak, Kazimierz Miroszewski, Piotr Węcowski, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2018, s. 178–215.
- Jan Ptaszkowski, *Opowieści spod zamkowej góry. Karty z przeszłości Oświęcimia*, [Z. 1], Oświęcim, Towarzystwo Miłośników Ziemi Oświęcimskiej, 1984.
- Jan Ptaszkowski, *Opowieści spod zamkowej góry. Karty z przeszłości Oświęcimia*, [Z. 2], Oświęcim, Towarzystwo Miłośników Ziemi Oświęcimskiej, 1990.
- Elżbieta Skalińska-Dindorf, *Kronika Oświęcimia*. [Cz. 3 i 4], *Dzieje Oświęcimia 1772–2003*, Oświęcim, Urząd Miasta, 2006.
- Jan Tobiasz, Włodzimierz Liszka, *100-lecie sportu w Oświęcimiu. Od Kisielińskiego do Korzeniowskiego*, Oświęcim, na zlecenie Urzędu Miasta Oświęcim, 2006.
- Władysław Wichman, *Związek Strzelecki na Zatorszczyźnie (1913–1914)*, red. Konrad Meus, Kraków–Zator, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2021.
- Małgorzata Wiśniewska, *Związek Strzelecki (1910–1939)*, Warszawa, Wydawnictwo Neriton, 2010.
- Aldona Zakrzewska, *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2009.

Związek Strzelecki. Powiat Biała. Podokręg „Śląsk”, [red. Ignacy Sanak] Biała, Zarząd i Komenda Powiatu, 1936.

Netografia

Liga Kobiet w Oświęcimiu, oprac. Karolina Wójcik. Pozyskano z <https://muzeum-zamek.pl/zbiory/mikrohistorie/liga-kobiet-w-oswiecimiu> (dostęp 01.05.2025).

Muzeum Pamięci Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej, *Jan Jakuczek*. Pozyskano z <https://www.muzeumpamieci.pl/25-stycznia-1943/jan-jakuczek/> (dostęp 22.04.2025).

Władysław Rybak. Pozyskano z <https://oswiecimparafialny.grobonet.com/grobonet/start.php?id=detale&idg=5629&inni=0&cinki=0> (dostęp 28.04.2025).

Zmarł Ignacy Sanak. były komendant Powiatu Biała Związku Strzeleckiego i adiutant generała Boruty-Spiechowicza. Miał 106 lat, oprac. JAK. Pozyskano z <https://bielskobiala.naszemiasto.pl/zmarl-ignacy-sanak-byly-komendant-powiatu-biala-zwiazku/ar/c1-1959460> (dostęp 29.07.2025).